

दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि,

२०७९

(पहिलो संशोधन, २०८२)

प्रदेश सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

बागमती प्रदेश

हेटौंडा, मकवानपुर, नेपाल

९ पौष २०८२

दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

स्वीकृत मिति : २०७९/०९/२०

पहिलो संशोधन मिति: २०८२/०९/०९

(माननीय मन्त्रीस्तरीय निर्णय)

प्रस्तावना : राष्ट्रिय वन नीति, २०७५, वन ऐन, २०७६, प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन, २०७६ को दफा १७ को उपदफा (५) एवं वन नियमावली २०७९ को नियम १५ मा व्यवस्था भए बमोजिम प्रदेश अन्तर्गत रहेका राष्ट्रिय वनको वन सम्बर्द्धन प्रणाली (सिल्विकल्चर सिस्टम) मा आधारित दिगो वन व्यवस्थापन गर्न प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन, २०७६ को दफा ९२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्रदेश सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले यो कार्यविधि बनाई लागू गरेको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

- संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : यस कार्यविधिको नाम "दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९ (पहिलो संशोधन, २०८२)" रहेको छ र यो कार्यविधि मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ ।
- परिभाषा :- विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,
 - अग्निरेखा (Fire line) भन्नाले वन डढेलो एक वन क्षेत्रबाट अर्को वन क्षेत्रमा फैलिन नदिनको लागि निश्चित क्षेत्रमा वनस्पतिहरू हटाईएको क्षेत्रलाई सम्झनुपर्छ ।
 - अवसर लागत (Opportunity cost) भन्नाले अवसर लागत अर्को उत्तम विकल्पको मूल्यलाई जनाउँदछ । जब निर्णय गरिन्छ, यो छोडिएको हुन्छ ।
 - आवधिक ब्लक (Periodic block) भन्नाले आवधिक ब्लक कटान श्रृङ्खलाको उपविभाजन हो जसमा निर्धारित अवधिमा पुनरुत्पादन वा अन्य उपचारको लागि वनको भाग छुट्टएको हुन्छ ।
 - उत्पादन नियमन (Yield regulation) भन्नाले वनको प्राविधिक (जैविक तथा भौतिक) जानकारी प्रयोग गरेर सतत रूपमा वन वाली उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई जनाउँदछ । यो वनबाट वार्षिक स्वीकार्य कटान र वनको प्राविधिक जानकारीका आधारमा लिन सकिने उत्पादन बारे गरिने निर्णय प्रक्रिया हो ।
 - एडभान्स ग्रोथ (Advance Growth) भन्नाले पुनरुत्पादन कटान गरिनु अघि वनमा रहेका छातीको उचाईमा *३० से.मि. व्यास (Diameter at Breast Height- DBH) सम्मका रुख विरुवाहरूलाई जनाउँदछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

प्रदेश सचिव

- च) औसत वार्षिक वृद्धि (Mean Annual Increment- MAI) भन्नाले कुनै निश्चित समयको जम्मा आयतनलाई जम्मा वर्ष संख्याले भाग गर्दा प्राप्त हुने आयतनलाई जनाउँदछ।
- छ) कटान श्रृङ्खला (Felling series) भन्नाले छनौट प्रणाली अन्तर्गत व्यवस्थापनको लागि छुट्याईएको कम्पार्टमेन्टलाई जनाउँदछ। यसमा वार्षिक कटान परिमाण त्यही कम्पार्टमेन्टको मौज्जात अनुसार निक्क्यौल गरिएको हुन्छ। यसले स्थानीय परिवेश अनुसार कटान र पुनरुत्पादनलाई निर्धारण गर्ने कार्य गर्दछ।
- ज) कम्पार्टमेन्ट (Compartment) भन्नाले एकै नासको वृद्धि अवस्था भएको रुख प्रजातिको तोकिएको वन क्षेत्रलाई जनाउँछ।
- झ) "खुद वर्तमान मुल्य (Net Present Value-NPV)" नगद प्रवाहको वर्तमान मूल्य र समयको अवधिमा नगद बहिर्गमनको वर्तमान मूल्य बिचको भिन्नता हो। NPV पुँजी बजेट र लगानी योजनामा अनुमानित लगानी वा परियोजनाको नाफाको विश्लेषण गर्न प्रयोग गरिन्छ।
- ञ) चालु वार्षिक वृद्धि (Current Annual Increment-CAI) भन्नाले रुख र स्ट्याण्डमा चालु वर्षमा आयतनमा हुने वृद्धिलाई जनाउँछ।
- ट) छनौट प्रणाली (Selection system) भन्नाले एक वन सम्बर्द्धन प्रणाली हो जसमा कटानी र पुनरुत्पादनको कार्य वनको सम्पूर्ण भागमा गरिन्छ। यसबाट असमान उमेर (Uneven aged) का वन विकास गरिन्छ जसमा सबै उमेरका विरुवाहरु वनका सबै भागमा छरिएर रहेको पाईन्छ।
- ठ) छत्र प्रणाली (Shelter-wood system) भन्नाले एक वन सम्बर्द्धन प्रणाली हो। जुन प्राकृतिक वा बिउबाट पुनरुत्पादन भएको वनमा गरिन्छ र पुनरुत्पादन भएका विरुवाहरु माथिल्लो तहमा रहेका वयस्क रुखको छहारी मुनि हुर्काउने काम गरिन्छ। यसले भूसंरक्षणको कार्य पनि गर्दछ।
- ड) टेन्डिङ अपरेशन (Tending operation) भन्नाले गोडमेल, झाडी सफाई, पत्ल्याउने, हाँगा कटनीछटनी, लहरा काटछाँट लगायतका क्रियाकलापबाट रुख बालीको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी गुणस्तरिय उत्पादनका लागि गरिने वन सम्बर्द्धन कार्यलाई जनाउँदछ।
- ढ) "दिगो वन व्यवस्थापन (Sustainable Forest Management)" भन्नाले वनजन्य वस्तु तथा सेवाको उपयोग गर्दा भावी पुस्ताका यस्ता सेवाहरुको उत्पादन सिमित नतुल्याईने गरी वर्तमानमा वन श्रोतको व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई जनाउँछ।
- ण) पत्ल्याउने (Thinning) भन्नाले लाथा, पोल वा रुखहरुको बाक्लो उपस्थितिलाई पातलो बनाउने कार्यलाई जनाउँदछ।
- त) पुनरुत्पादन (Regeneration) भन्नाले प्राकृतिक वा कृतिम रूपमा उत्पादन भएका विरुवाहरुलाई जनाउँदछ।

प्रदेश सचिव

- थ) पुनरुत्पादन अवधि (Regeneration Period) भन्नाले कटान क्षेत्रमा उभिएका वा उमारिएका विरुवा बाँचन सक्ने सुनिश्चिताका लागि लाग्ने अवधिलाई जनाउँदछ।
- द) पुनरुत्पादन कटान (Regeneration felling) भन्नाले अंकुरणको लागि बीउ उत्पादन गर्न एकल वा समूहमा उभिएका केही बीउ/आश्रय रुखहरू बाहेकका रुखहरू काट्ने विधिलाई जनाउँदछ। प्राकृतिक पुनरुत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न कटान गरिन्छ। यसमा अन्तिम कटान समेत समावेश हुन्छ।
- ध) वाली चक्र (Crop Rotation) भन्नाले विरुवा उम्रने र अन्तिम कटाई बिचको समयलाई जनाउँदछ। यसलाई विरुवा पुनरुत्पादन र वन वालीको अन्तिम काट्ने बिचको व्यवस्थापन योजनाद्वारा निर्धारित वर्षहरूको संख्याको रूपमा पनि परिभाषित गरिएको छ।
- न) “मन्त्रालय” भन्नाले बागमती प्रदेश सरकारको वन सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालय सम्झनु पर्दछ।
- प) माउरुख (Mother tree/seed tree) भन्नाले बीउ, छाया, जैविक विविधता तथा पर्यावरणका लागि राखिएको उच्च गुणस्तरको रुखलाई जनाउँदछ।
- फ) “रुख नक्सा (Stem Map)” भन्नाले उप-कम्पार्टमेन्ट वा काट्ने क्षेत्रमा रुखहरूको वितरण (जस्तै: माउरुखहरू, प्रत्येक वर्ष काटिने रुखहरू, राखुपर्ने रुखहरू, पोलहरू आदि) देखाउने नक्सालाई जनाउँछ।
- ब) रुख सहितको मुना प्रणाली (Coppice with standard) भन्नाले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अन्तर्गत माथिल्लो तहमा रहने रुख बिउबाट पुनरुत्पादन भएको र तल्लो तहमा मुनाबाट विरुवा उत्पादन गर्ने प्रणालीलाई जनाउँदछ। माथिल्लो तहमा रहने रुखहरू लामो कटान चक्रका हुन्छन्। जसले काठ उत्पादन गर्नुका साथै पुनरुत्पादनको लागि बिउ उत्पादन गर्दछ।
- भ) लाभ/लागत अनुपात (The benefit-cost ratio -BCR) भन्नाले प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुँदा गरिने खर्च र कार्यान्वयन पछि सो आयोजनाबाट प्राप्त हुने लाभ बिचको अनुपातलाई जनाउँछ।
- म) वन स्रोत सर्भेक्षण (Forest Inventory) भन्नाले वनको अवस्था आँकलन गर्नका लागि वन सम्बन्धि विधिपूर्वक तथ्याङ्क एवं सूचना संकलन तथा विश्लेषण गर्ने कार्यलाई जनाउँदछ।
- य) वन सम्बर्द्धन प्रणाली (Silviculture system) भन्नाले कुनै पनि वनको सम्पूर्ण जीवन अवधिभर खास किसिमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि विशिष्ट प्रकारको वनको वनोट, स्वरूप एवं संरचना बनाउने ध्येयले कटान, पुनरुत्पादन, गोडमेल, सरसफाई, सुधार कटान, पत्ल्याउने आदि जस्ता वन सम्बर्द्धन क्रियाकलापहरूको योजनाबद्ध प्रकृया सम्झनु पर्दछ।

प्रदेश सचिव

- र) वन सम्बर्द्धन शास्त्र (Silviculture) भन्नाले वन हुर्काउने कला र विज्ञानलाई जनाउँदछ। यसले वनको पुनरुत्पादन, वृद्धि, संरचना र वनको गुणस्तरलाई अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा सहायता गर्छ जसले वन व्यवस्थापनको उद्देश्य परिपूर्ति गर्न मद्दत गर्दछ ।
- ल) वनको जम्मा मौज्दात (Total Growing stock) भन्नाले तोकिएको वन क्षेत्रभित्र रहेका सम्पूर्ण रुखहरूको जम्मा आयतनलाई जनाउँदछ ।
- व) वार्षिक कटान गरिने क्षेत्र (Annual coupe) भन्नाले *..... छत्र प्रणाली अन्तर्गत वार्षिक रूपमा कटान गरिने वनको क्षेत्रलाई वार्षिक कटान गरिने क्षेत्र भनिन्छ ।
- श) सब कम्पार्टमेन्ट (Sub-compartment) भन्नाले कम्पार्टमेन्ट क्षेत्र एक समान विवरण वा समान उपचारको लागि धेरै ठूलो भएपछी सानो भाग विभाजित गरिएको क्षेत्रलाई जनाउँदछ, जुन त्यसपछि वन सम्बर्द्धनमा आधारित वन व्यवस्थापनको इकाईहरू बन्छ ।
- ष) *.....
- स) सुधार कटान (Improvement felling) भन्नाले कमसल खालका रुखहरू हटाई राम्रा रुखहरूको वृद्धिका लागि गरिने कार्यलाई जनाउँदछ। यो मुख्यतया मिश्रित वा असमान उमेरका विरुवाहरू भएको वनमा गरिन्छ ।

परिच्छेद - २

वनको किसिम, वन सम्बर्द्धन प्रणालीको छनौट र बाली चक्र सम्बन्धी व्यवस्था

३. वन सम्बर्द्धन प्रणाली: (१) वन क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था, वन व्यवस्थापनको उद्देश्य र व्यवस्थापकको चाहना, प्रमुख प्रजातिको वन सम्बर्द्धन विशेषता, पुनरुत्पादनको लागि सरल र सुरक्षित प्रणाली तथा वन डढेलो र मिचाहा प्रजातिहरूको प्रकोपलाई ध्यानमा राखी अनुसूची-१ बमोजिमको वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गर्नुपर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्रत्येक डिभिजन वन कार्यालयले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अनुसार वनको व्यवस्थापन गर्दा समान भौगोलिक अवस्थामा पाईने सबै प्रकारका वनहरूलाई समानुपातिक आधारमा वन व्यवस्थापनको कार्य अनिवार्य रूपमा अवलम्बन गर्नुपर्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम छनौट गरिएको वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गर्दा अनुसूची -२ बमोजिमको उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्यहरू पहिचान गरी कार्ययोजनामा समावेश गर्नुपर्नेछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

प्रदेश सचिव

(४) उपदफा (१) बमोजिम वन सम्बद्धन प्रणाली अपनाई व्यवस्थापन गरिनुमा अनुसूची -३ बमोजिम वन परिपालन (Tending Operation) जस्तै झाडी सफाई तथा घेतल्याउने जस्ता क्रियाकलाप गर्न सकिनेछ ।

४. वन सम्बद्धन प्रणालीमा परिवर्तन: एक प्रकारको वन सम्बद्धन प्रणालीमा भईरहेको वन व्यवस्थापनको उद्देश्य वा वनको अवस्थामा परिवर्तन भएमा सम्बन्धित निकायबाट वन व्यवस्थापन कार्ययोजना स्वीकृत गराई व्यवस्थापकले अर्को वन सम्बद्धन प्रणाली अपनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
 ५. छत्र प्रणालीमा (Yield Regulation Under Shelterwood System) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: छत्र प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची -४ बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।
 ६. छनौट प्रणालीमा (Selection System) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: छनौट प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची - ५.१ र ५.२ बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।
 ७. *.....
 ८. रुख सहितको मुना प्रणाली (Coppice with Standards System) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: रुख सहितको मुना प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण अनुसूची -७ बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।
 ९. युनिफर्म छत्र प्रणाली/बीउ रुख प्रणालीमा (Uniform Shelterwood System/Seed Tree Method) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: युनिफर्म छत्र प्रणाली/बीउ रुख प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची -८ बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।
 १०. सुधार कटान (Improvement Felling): सुधार कटान गर्दा अनुसूची -९ बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।
 ११. बाली चक्र निर्धारण (Crop Rotation): (१) विभिन्न प्रकारको वनमा पाईने प्रजातिहरुको बाली चक्र अनुसूची - १० बमोजिम निर्धारण गर्नुपर्नेछ ।
- (२) उपदफा १ बमोजिमको बाली चक्रको आधारमा दफा ३ अनुसारको वन सम्बद्धन प्रणाली अवलम्बन गरी वनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

प्रदेश सचिव

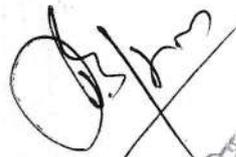

परिच्छेद - ३

वन सर्वेक्षण तथा मापन विधि सम्बन्धी व्यवस्था

१२. वन सिमाना सर्वेक्षण (Forest Boundary survey): वन सिमाना सर्वेक्षण गर्दा सिमाना विवाद नहुने गरी गर्नुपर्नेछ । वन व्यवस्थापन योजना तयार गर्नको लागि GPS बाट वनको सर्वेक्षण गर्नुपर्नेछ र यसरी सर्वेक्षण गरिएका सबै तथ्याङ्कहरूको स्पष्टसँग अभिलेखिकरण गर्नुपर्नेछ । यस्तो अभिलेखिकरणको ढाँचा अनुसूची - ११ बमोजिम हुनेछ ।
१३. खण्ड विभाजन (Division of forest into blocks): खण्डको क्षेत्रफल कम्तीमा एक वटा कम्पार्टमेन्टको लागि आवश्यक पर्ने क्षेत्रफल भन्दा कम नहुने गरी सम्भव भएसम्म प्राकृतिक सिमानाको आधारमा भेग मिल्ने गरी खण्ड विभाजन गरिनेछ ।
१४. कम्पार्टमेन्ट र सब कम्पार्टमेन्ट विभाजन (Division of block into compartments and sub compartment): (१) अपनाईने वन सम्बर्द्धन प्रणाली, कम्पार्टमेन्टलाई पूर्ण इकाई (Self-contained unit) को रूपमा गर्ने वा विभिन्न कम्पार्टमेन्टमा रहेका सब कम्पार्टमेन्टहरू जोडेर कटान श्रृङ्खला (Felling series) बनाउन र कार्य प्रकृत्यालाई समेत विचार गरी कम्पार्टमेन्ट विभाजन गरिनेछ । कम्पार्टमेन्ट र सब कम्पार्टमेन्ट विभाजन अनुसूची - १२ बमोजिम हुनेछ ।
१५. नक्सा तयारी: (१) स्थलगत वन सर्वेक्षण कार्य पूरा गरिसके पश्चात GPS डाटाबाट उपयुक्त प्रविधि प्रयोग गरी डिजिटल नक्सा तयार गर्नुपर्नेछ ।
(२) नक्सा बनाउँदा भिरालोपना अनुसार वन क्षेत्रलाई १९ डिग्री भन्दा कम भिरालो, १९ देखि ३० डिग्रीसम्म, ३० डिग्री देखि ४५ डिग्रीसम्म र ४५ डिग्री भन्दा बढि गरी ४ प्रकारको जोनेशन गर्नुपर्नेछ र जोन अनुसार छुट्टाछुट्टै क्षेत्रफल निकाल्नु पर्नेछ ।
(३) नक्सा बनाउँदा वनक्षेत्र भित्र रहेका सबै कुराहरू देखिने गरी अनुसूची - १३ बमोजिम नक्साहरू तयार गर्नुपर्नेछ ।
१६. वन स्रोत सर्वेक्षण (Forest Inventory): (१) वनको नक्सा तयार गरी सकेपछि वनश्रोत सर्वेक्षण गर्नु पर्दछ । वन श्रोत सर्वेक्षण गर्दा सामुदायिक वन श्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६१ ले निर्दिष्ट गरेको प्रकृत्या अवलम्बन गरी गरिनेछ । नमूना प्लट निर्धारण, प्लटमा रुख विरुवा मापन र वनको मौज्जात विश्लेषण सम्बन्धी व्यवस्था अनुसूची - १४ बमोजिम हुनेछ ।
(२) स्याम्प्लिङ इन्टेन्सिटी (Sampling Intensity) देहाय बमोजिम हुनेछ:
- उत्पादनमुखी वन व्यवस्थापन (Production Oriented Forest Management):

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

सहायक सचिव

- छनौट प्रणाली (Selection System) को लागि कम्तिमा २ प्रतिशत
- छत्र प्रणाली (Shelterwood System) को लागि : कम्तिमा १ प्रतिशत
- * संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन (Conservation Oriented Forest Management) को लागि : कम्तिमा १ प्रतिशत
- * संरक्षित वन व्यवस्थापन (Protection Forest Management) को लागि : कम्तिमा ०.५ प्रतिशत

१७. रुख नक्साङ्कन (Stem mapping): पुनरुत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेन्टहरूको रुख नक्साङ्कन अनुसूची -१५ बमोजिम हुनेछ।

१८. पुनरुत्पादन सर्भे: पुनरुत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेन्टहरूको पुनरुत्पादन सर्भे अनुसूची -१६ बमोजिम हुनेछ।

१९. माउरुख छनौट र रिङ्ग पेन्टिङ्ग: पुनरुत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेन्टको पहिलो वर्ष कटान हुने क्षेत्रमा माउरुखहरूको छनौट पश्चात स्थलगत निरीक्षण गरी अन्तिम विवरण तयार गरी माउरुखहरूलाई छातीको उचाईमा सेतो ईनामेलले ४ ईन्च फराकिलो रिङ पेन्टिङ गर्नु पर्दछ।

परिच्छेद -४

वित्तीय बिश्लेषण सम्बन्धी व्यवस्था

२०. वित्तीय बिश्लेषण: वन व्यवस्थापन योजना वित्तीय रूपमा लाभप्रद छ/छैन भनेर वित्तीय बिश्लेषण लाभ-लागत अनुपात (Benefit/Cost ratio) र खुद वर्तमान मूल्य (Net present value-NPV) बाट गर्न सकिनेछ।

२१. सम्वेदनशिलता बिश्लेषण (Sensitivity Analysis): ज्यालादर, व्याजदरमा परिवर्तन, वन पैदावारको मूल्यमा परिवर्तन, खडा रुखको अनुमानित आयतन भन्दा कटान गरी सकेपछि धोद वा अन्य कारणले वन पैदावारको मात्रामा कमी, पुनरुत्पादनको सुनिश्चितता आदिबाट आउने जोखिम तथा सम्वेदनशिलताको बिश्लेषण गर्न सकिनेछ।

परिच्छेद -५

ढलापडा र सुखड खडा रुख निकाल्ने सम्बन्धी व्यवस्था

२२. ढलापडा र सुखड खडा रुख हटाउने: (१) प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वन (सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कवुलियती वन, वन संरक्षण क्षेत्र, धार्मिक वन आदि) मा वाढी, पहिरो, हिमपात

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

प्रदेश सचिव

आगजनी, किरा र रोगका संक्रमण जस्ता विपतजन्य घटनाका कारण ढल्ने, सुक्ने, सड्ने, नासिने अवस्थाका रुखहरू तुरुन्त संकलन गर्नुपर्नेछ।

- (२) उपदफा १ बमोजिम वाढी, पहिरो, हिमपात, आगजनी, किरा र रोगका संक्रमण जस्ता विपतजन्य घटनाका कारण ढल्ने, सुक्ने, सड्ने, नासिने अवस्थाका रुखहरूको सङ्कलन गर्नु पूर्व यस्ता रुखहरूको GPS कोअर्डिनेट र रंगिन फोटो सहितको लगत लिई काठ दाउरा संकलनको योजना तयार गरी जिल्ला विपद व्यवस्थापन समितिको सिफारिस सहित वन निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ।
- (३) प्राकृतिक रूपमा आफै ढलेका र सुखड खडा रुखहरूको लगत मूल्याङ्कन गरी डिभिजन वन कार्यालयको सहमति लिई तत्काल संकलन गर्न सकिनेछ। यसरी संकलन गरेका काठ दाउरा स्वीकृत बार्षिक परिमाण भन्दा बढि भएमा आगामी वर्षको स्वीकृत बार्षिक परिमाणमा मिलान गर्नुपर्नेछ।
- (४) वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन भईरहेको वनमा ढलापडा र सुखड खडा रुखहरू सङ्कलन गर्दा अनुसूची -१७ बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-६

रूख छपान, कटान, मुछान एवं काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दी सम्बन्धी व्यवस्था

२३. कटान प्लट निर्धारण: (१) वन पैदावार सङ्कलन गर्दा स्वीकृत कार्ययोजनामा उल्लेख भए बमोजिमको क्षेत्रफल, परिमाण, रूख संख्याको आधारमा वन पैदावार सङ्कलन गर्ने प्लट निर्धारण गर्नुपर्नेछ।
 - (२) उपदफा (१) बमोजिम वन पैदावारको सङ्कलनका लागि प्लट निर्धारण गर्दा पानी मुहान, खोला र नदी किनारको क्षेत्र, भू-क्षय तथा पहिरो वरिपरिको भू-भाग, चुरे क्षेत्रमा अति सम्बेदनशील भू-भाग भनी कटान भएको क्षेत्र, अति भिरालो क्षेत्र, जैविक विविधता र साँस्कृतिक दृष्टिकोणले संरक्षण गरिनु पर्ने रूख सहितको क्षेत्र र अध्ययन-अनुसन्धान गर्ने क्षेत्र आदिलाई समावेश गर्नु हुँदैन।
२४. कटानका लागि रूख छनौटमा प्राथमिकता: सुधार कटान र छनौट प्रणाली अन्तर्गत काठ र दाउरा सङ्कलनको लागि कटान गर्न रूखहरू छनौट गर्दा ढलापडा, सुखड खडा, मर्न लागेका, रोग लागेका, बाङ्गोटिङ्गो, उमेर पुगेका बुढा र बाक्ला रूखहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्नेछ।
 २५. रूख छपान तथा छपान मूल्याङ्कन: (१) कटान गर्न छनौट गरिएका रूखहरू छपान गर्दा डिभिजन वन कार्यालय मातहतको कम्तिमा सहायकस्तर पाँचौ वन प्राविधिक (रेन्जर वा सो सरह) वा समूहले नियुक्ति गरेको वन प्राविधिक (कम्तिमा वन विज्ञानमा ३ वर्षे डिप्लोमा गरेको वा सो सरह) को सहयोगमा प्रत्येक रूखमा दुई ठाउँमा ६" x ६" को ब्लेज बनाई नम्बर लेख्नु पर्नेछ।

प्रदेश सचिव

- (२) उपदफा (१) बमोजिमको बनाईने ब्लेज रूखको फेदमा (भुईँदेखि रूखको छातीको उचाई (रूखको फेद देखि साढे चार फिट उचाई) मा हुनुपर्नेछ ।
- (३) दुवै ब्लेज एक अर्कोको विपरित दिशामा हुनुपर्नेछ र दुवै ब्लेजमा प्रष्ट देखिने गरी टाँचा लगाई सेतो ईनामेलले छपान नम्बर लेख्नुपर्नेछ । ढलेका, खोलाले बगाई ल्याएका वा खोलामा गाडिएको अवस्थामा भएका रूखहरूमा विपरित दिशामा ब्लेज बनाउन सम्भव नभए दुवै ब्लेजहरू एकै तर्फ पर्नेगरी ब्लेज बनाई छपान गर्न सकिनेछ ।
- (४) रूखको मापन, आयतन निकाल्ने र मूल्याङ्कन वन नियमावली, २०७९ को अनुसूची ९ (१) र (२) बमोजिम गर्नुपर्नेछ र सो को लागि छपान रजिष्टर तथा तेरिज तयार गर्नुपर्नेछ ।
- (५) काठ दाउराको परिमाण यकिन गर्दा कार्ययोजनामा स्वीकृत परिमाणभन्दा बढी भएमा त्यस्तो बढी भएको परिमाण बराबरको रूखको छपान रद्द गर्नुपर्नेछ ।

२६. छपान चेकजाँच: (१) रूख छपान तथा छपान मूल्याङ्कन भए पश्चात सो जानकारी प्राप्त भएको ७ (सात) दिनभित्र डिभिजन वन कार्यालयले कार्ययोजना बमोजिम छपान भए नभएको यकिन गर्न डिभिजनल वन अधिकृत वा निजले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट छपान गरेका रूखहरूमध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत छपान चेकजाँच गरी अनुसूची -१८ बमोजिमको ढाँचामा प्रतिवेदन तयार गरी डिभिजन वन कार्यालय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

तर वन समूहहरूले आफै वन प्राविधिक राखेको अवस्थामा त्यस्ता वन प्राविधिकले लिएको लगत सब डिभिजन वन कार्यालयको वन अधिकृत कर्मचारीबाट चेक गरी थप कारबाहिको लागि डिभिजन वन कार्यालयमा राय प्रतिवेदन सहितका कागजातहरू पठाउनु पर्नेछ ।

- (२) उपदफा (१) बमोजिम छपान सम्बन्धमा डिभिजनल वन कार्यालयले दिएको निर्देशन सब डिभिजन वन कार्यालय र उपभोक्ता समूहले अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्नेछ ।
- (३) *वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन गरिने वनको छपान चेक जाँच वन निर्देशनालयले समेत गर्नुपर्नेछ ।

२७. सङ्कलन सहमति उपलब्ध गराउनुपर्ने: सङ्कलन सहमतिको सम्बन्धमा वन नियमावली २०७९ मा भएको व्यवस्था बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।

२८. रूखहरूको कटान मुद्दान: (१) कार्ययोजना अनुसार निर्धारित प्लटमा कटान प्रयोजनका लागि छपान भएका र सोमध्ये सहमति प्राप्त गरिएका रूखहरू मात्र कटान गर्नुपर्नेछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा थप ।

प्रदेश सचिव

(२) सामुदायिक वनको हकमा रूख कटान, मुछान तथा संकलन गर्दा उपभोक्ता समूहले आफ्नै खर्च र जिम्मेवारीमा आर्थिक र मानवीय स्रोत परिचालन गरी गर्नुपर्नेछ र यसका लागि कुनै व्यक्तिबाट सापटी वा काठ दाउरा व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा उद्योगबाट अग्रिम लगानीका रूपमा रकम लिन पाईने छैन तर यस प्रयोजनको लागि उपभोक्ता समूहले वित्तीय संस्थाबाट आर्थिक स्रोत जुटाउन सक्नेछ ।

(३) रूख कटान, मुछान र ढुवानी कार्यका लागि उपभोक्ता समूहले आफ्नै समूहका स्थानीय उपभोक्तालाई पारिश्रमिक दिई परिचालन गर्न प्राथमिकता दिनुपर्नेछ । *खर्च भुक्तानी गर्दा स्वीकृत जिल्ला दररेट अनुसार गर्नुपर्नेछ ।

(४) छपान गरेको रूख कटान गर्दा बोट विरुवा, जैविक विविधता र वातावरणलाई कम नोक्सान हुने गरी कटान गर्नुपर्नेछ र रूख कटान गर्दा तल्लो छपान ब्लेज प्रष्ट रूपमा देखिने गरी छोड्नुपर्नेछ ।

(५) कटान भएका रूखका ठुटामा तोकिएको टाँचा लगाई कटानको क्रमानुसार ठुटा नम्बर समेत लेख्नुपर्नेछ ।

(६) छपान भएका रूख बाहेक अन्य रूख कटान गरिएमा त्यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्ति वा संस्थालाई प्रचलित कानून अनुसार दण्ड सजाय र जरिवाना समेत हुनेछ ।

२९. काठ दाउरा कटान मुछानको दररेट: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले काठ दाउरा कटान, मुछान, सङ्कलन तथा ढुवानीका लागि आफ्नै स्रोत साधन परिचालन गर्न नसक्ने अवस्था भई यस्तो कार्य आफै नगरी ठेक्कापट्टाबाट गराउने भएमा सम्बन्धित जिल्लामा सोही प्रयोजनको लागि निर्धारण भएको दररेटको अधिनमा रही काठ दाउराको कारोवार गर्ने व्यक्ति वा सङ्घ, संस्था वा फर्म बिच घटाघट गराई तय गर्नुपर्नेछ ।

(२) समूहबाट व्यवस्थापन भएको बाहेक अन्य क्षेत्रमा डिभिजन वन कार्यालयले काठ दाउराको कटान मुछान प्रतिस्पर्धात्मक तवरबाट सेवा प्रदायक छनौट गरी गर्नुपर्नेछ तर सेवा प्रदायकबाट सो कार्य हुन नसक्ने अवस्था भएमा अमानतबाट गर्न बाधा पुग्ने छैन ।

३०. गोलिया काठ र दाउराको नाप पैमाईस: (१) कटान भएका प्रत्येक रूखलाई उचित तरिकाले मुछान (गिण्डा) गरी बजारको माग अनुसार उपयुक्त साईजको हुने गरी गोलियाहरू तयार गर्नुपर्नेछ तर गोलिया र बल्लावल्ली हुने काठलाई दाउरामा परिणत गर्न पाईने छैन ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

प्रदेशा सचिव

(२) गिण्डा पारिएका प्रत्येक गोलियाको गोलाई र लम्बाईको नाप लिनु पर्नेछ, गोलियाको गोलाईको नाप साधारणतया बिचमा पर्ने गरी लिनुपर्नेछ र नाप गरिएको ठाउँमा चिन्ह लगाउनु पर्नेछ। गोलियामा धोद र मक्किएको भाग भएमा नाप पैमाईस गर्दा सो कट्टी गर्नुपर्नेछ ।

(३) *गोलिया काठको नाप पैमाईस र धोद कट्टी गर्दा वन नियमावली २०७९ को अनुसूची ९(४) र ९(५) लाई आधार मानी गर्नुपर्नेछ ।

३१. काठको वर्गीकरण: (१) कटान गरिएका गोलिया काठको वर्गीकरण गर्दा वन नियमावली २०७९ को अनुसूची ९(६) अनुसार गर्नुपर्नेछ ।

(२) कटान गरिएका रूखहरूबाट निस्केका प्रत्येक गोलियाको सही नाप पैमाईस गरी सबै गोलिया काठको दुबै टक्करमा (Both end) नमेटिने गरी गोलियाको नाप साईज (गोलाई र लम्बाई) का साथै सो माथि उक्त गोलिया निकालिएको रूख नम्बर, प्रत्येक गिण्डा नम्बर र गोलिया काठको वर्गीकरण (ग्रेड- ए, बि, सि र डि) सेतो रंगले नमेटिने गरी प्रष्ट बुझिने गरी लेख्नुपर्नेछ ।

(३) कटान क्षेत्रमा उत्पादन भएका सबै गोलिया काठ र दाउराको लगत र नाप पैमाईस अनुसूची - १९ बमोजिमको कटान रजिष्टर तयार गर्नुपर्नेछ ।

३२. काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दी: (१) प्लटमा गोलिया काठ तयार भएपश्चात वनबाट घाटगद्दीमा काठ दाउरा ढुवानी गर्नुपर्नेछ र काठ दाउरा घाटगद्दी गर्ने स्थान सकेसम्म जङ्गल बाहिरको सुरक्षित ठाउँमा हुनुपर्नेछ ।

(२) काठ ढुवानी गर्दा प्रत्येक गोलियाको दुवैतर्फ पासिङ्ग टाँचा लगाउनुपर्नेछ र गोलिया काठमा समूहको टाँचा नलगाई ढुवानी गर्न पाईने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम भौगोलिक विकटताका कारणले कटान प्लटबाट घाटगद्दी स्थलसम्म गोलिया काठ ढुवानी गर्न नसक्ने अवस्था भएमा सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयको अनुमति लिई हाते आरा वा पावर चैन सः वा पोर्टेबल सःमिल प्रयोग गरी चिरान गरी चिरान काठ घाटगद्दीमा ल्याउन सकिनेछ । यसरी चिरान गरिएको गोलिया काठको नम्बर, नाप र संख्या तथा प्रत्येक गोलियाबाट निस्किएको चिरान काठको नाप रजिष्टर छुट्टै लगत तयार गरी घाटगद्दी रजिष्टरमा जनाउनु पर्नेछ ।

(४) कटान वा सङ्कलन गरेको खण्ड, उप-खण्ड वा प्लटबाट घाटगद्दी गर्ने स्थानसम्म काठ दाउरा ढुवानी गर्दा अनुसूची - १९ बमोजिमको चलानीपूर्जी भरेर ढुवानी गर्ने सवारी चालक वा गोलिया काठ बोक्ने श्रमिकलाई दिई पठाउनुपर्नेछ र त्यस्तो चलानीपूर्जीमा छाप र प्रतिनिधिको दस्तखत

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा थप ।

प्रदेश सचिव

हुनुपर्नेछ तर कटान क्षेत्र र घाटगद्दी बिचको दूरी १ किलोमिटर भन्दा कम छ भने चलानीपूर्जी विना नै घाटगद्दीसम्म ढुवानी गर्न सकिनेछ ।

(५) चलानी पूर्जीअनुसार चलानी भई आएको काठ दाउराको घाटगद्दी रजिष्टर अनुसूची -२१ बमोजिम तयार गरी प्रमाणित अभिलेख तयार गर्नुपर्नेछ ।

३३. म्याद थप सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सामान्यतया कटान प्लटको म्याद थप गरिने छैन। मनासिव माफिकको कारण भएमा सोही आर्थिक वर्षको बैशाख मसान्त भित्र सङ्कलन गरीसक्ने गरी म्याद थप गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा १ बमोजिम थप गरिएको म्यादभित्र पनि काठ, दाउरा सङ्कलन हुन नसकेमा सो प्लटको छपान रद्द गरी पुनः शुरूको प्रकृया अवलम्बन गरी काठ दाउरा सङ्कलन गर्नुपर्नेछ ।

३४. निरीक्षण गर्नुपर्ने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम रूख छपान, कटान, मुछान एवं काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दी तथा नाप पैमाईस आदि कार्य गर्दा स्वीकृत कार्ययोजना र वन सम्बन्धी कानूनको पालना गरे नगरेको विषयमा सब डिभिजन वन कार्यालयले समय समयमा सम्बन्धित प्लट र घाटगद्दीमा गई निरीक्षण गरी प्राविधिक सहयोग र परामर्श उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

(२) निरीक्षण पश्चात् कामको प्रगति प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्रतिवेदन प्राप्त भए पश्चात डिभिजनल वन अधिकृत वा निजले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट कम्तिमा १० प्रतिशत चेक जाँच गर्नुपर्नेछ ।

३५. सङ्कलन क्षेत्रको अन्तिम जाँच: कटान कार्य समाप्त भएको एक महिना भित्र कटान प्लटको अन्तिम निरीक्षण गरी अनुसूचि -२२ बमोजिम प्रतिवेदन तयार गरी डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ । कटान क्षेत्रको अन्तिम निरीक्षणमा वन निर्देशनालयको वन अधिकृत प्रतिनिधि पनि समावेश हुनुपर्नेछ । सङ्कलन क्षेत्रको अन्तिम जाँचको प्रतिवेदन निर्देशनालयले मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद - ७

वन व्यवस्थापनका अन्य क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था

३६. वन क्षेत्रको खाली जग्गा व्यवस्थापन: वन क्षेत्रको खाली जग्गामा सम्भव भएसम्म प्राकृतिक पुनरुत्पादनद्वारा वन वनाउने प्राकृतिक पुनरुत्पादन हुन नसक्ने अवस्थामा उपयुक्त प्रजातिको वृक्षारोपण गरी वन क्षेत्र विस्तार गर्न सकिनेछ ।

३७. खोला खहरे तथा पानी निकास व्यवस्थापन: वन क्षेत्र भित्र रहेका खोला खहरेको संरक्षणको लागि खोला खहरेको दायाँ बायाँ १०/१० मिटर भित्रका रुख विरुवाको कटान गर्न पाईने छैन । वन क्षेत्रबाट वगने पानीको उचित निकासको व्यवस्थापन गरी व्यवस्थापन गरिएको वन क्षेत्रमा भूक्षय हुन

प्रदेश सचिव

नपाउने गरी उपयुक्त प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ तर रुखकै कारण थप भू-क्षय हुने जोखिमयुक्त रुखहरु हटाउन बाधा पर्ने छैन ।

३८. अग्नी रेखा निर्माण, मर्मत सम्भार, स्तरोन्नति: वन सम्बर्द्धन गरिने वनमा अग्नी रेखा निर्माण, भएका अग्नी रेखाको मर्मत सम्भार तथा आवश्यकता अनुसार स्तरोन्नति गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ। अग्नी रेखा निर्माण गर्दा एक कम्पार्टमेन्ट र अर्को कम्पार्टमेन्टको बिचमा ६ मीटर समतल दूरीको चौडाईमा र एक सबकम्पार्टमेन्ट र अर्को सबकम्पार्टमेन्टको बिचमा ४ मीटर समतल दूरीको चौडाईमा निर्माण गर्नुपर्नेछ ।
३९. पानी मुहान, सिमसार तथा पानीको श्रोत व्यवस्थापन: व्यवस्थापन गरिने वन क्षेत्रमा रहेका पानी मुहान, सिमसार तथा पानीका श्रोत व्यवस्थापनको उचित प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।
४०. कोरिडोर तथा कनेक्टिभिटी: व्यवस्थापन गरिने वन क्षेत्र जैविक विविधता संरक्षणको दृष्टिकोणबाट कोरिडोर तथा कनेक्टिभिटी भित्र पर्न गएमा सो क्षेत्रबाट ओहोरदोहोर गर्ने वन्यजन्तुको आवतजावतमा बाधा नपुग्ने गरी सहज व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
४१. वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन: वन अतिक्रमण हुन नपाउने तथा भएका अतिक्रमण हटाई त्यसको व्यवस्थापन गर्ने प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।
४२. चोरीकटानी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण: वन क्षेत्रमा हुने सम्भावित चोरी कटानी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रणको उचित प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।
४३. नदीजन्य पदार्थ तथा वनक्षेत्रको ढुङ्गामाटो उत्खनन् नियन्त्रण: वन क्षेत्रबाट अवैध रुपमा हुने नदीजन्य पदार्थ तथा वनक्षेत्रको ढुङ्गामाटो उत्खनन् तथा ओसारपसार कार्यको नियन्त्रण गर्नुपर्नेछ ।
४४. घाटगद्दी व्यवस्थापन: घाटगद्दी स्थलको आवश्यक सुरक्षा व्यवस्था सहित उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।
४५. पर्यापर्यटन कार्यक्रम: पर्यापर्यटनको सम्भावना भएका र लाभ लागत विश्लेषणबाट लाभदायक देखिएका वन क्षेत्रमा पर्यापर्यटनको विकास गरी थप आय आर्जनको अवसर सृजना गर्न सकिनेछ ।
४६. मिचाहा प्रजाति व्यवस्थापन: मिचाहा प्रजातिको प्रकोप देखिएका वन क्षेत्रमा मिचाहा प्रजाति हटाई उपयुक्त प्रजातिहरु हुर्कन सक्ने वातावरण सृजना गर्ने तर्फ आवश्यक कार्य गर्न सकिनेछ ।

परिच्छेद - ८

कटान मुछान पछिको व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था

४७. हाँगाबिगा हटाउने कार्य (Removal of debris after harvesting): (१) पुनरुत्पादन/पुनरुत्पादन तयारी कटान गरिएको स्थानमा रुख कटान गरिसकेपछि सबै हाँगाबिगा, टुप्पाटुप्पी, पातपतिङगर हटाएर सफा बनाउनु पर्नेछ ।

प्रदेश सचिव

(२) उपदफा १ बमोजिम सरसफाई कार्य कटान कार्य समाप्त भए पश्चात रुखको बीउ पाकेर झर्ने समय भन्दा कम्तीमा २ (दुई) हप्ता अगाडि नै गर्नुपर्नेछ ।

४८. पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion): पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion) को कार्य अनुसूची -२३ बमोजिम गर्न सकिनेछ ।

परिच्छेद - ९

गैहकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था

४९. दाउरा स्याउला बाहेकको गैहकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन: सामुदायिक वनहरूमा दाउरा र स्याउला बाहेकको गैहकाष्ठ वन पैदावारको दिगो उत्पादनको सम्भावना सोही प्रजातिको वन स्रोत सर्वेक्षणबाट यकिन गर्नुपर्नेछ । महत्वपूर्ण गैहकाष्ठ वन पैदावारहरूको छुट्टै व्यवस्थापन योजना बनाई डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ ।

५०. वनवाट प्राप्त हुने अन्य पारिस्थितिकीय सेवा व्यवस्थापन: वनवाट उत्पादन हुने विभिन्न किसिमका पारिस्थितिकीय सेवाहरू जस्तै: सौन्दर्य, पानी, पर्यापर्यटन, भू-संरक्षण आदिको प्रयोजन वन व्यवस्थापनको प्रथमिकतामा परेमा सो सम्बन्धि व्यवस्था र उपयोग वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा उल्लेख गरी डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ । ।

परिच्छेद - १०

क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी व्यवस्था

५१. उपभोक्ता समूहको क्षमता अभिवृद्धि : आफ्नो समूहको अभिलेखहरू एवं कारोवारलाई दुरुस्त राख्नको लागि वार्षिक १ लाख भन्दा बढी कारोवार गर्ने उपभोक्ता समूहले एकल वा अरु वन उपभोक्ता समूहसँगको साझेदारीतामा आंशिक वा पूर्ण कालिन कार्यालय सहायकको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

५२. उपभोक्ता समूहको लागि तालिम : वन उपभोक्ता समूहले समूहको संस्थागत तथा प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धिका लागि सम्बन्धित स्थानीय तह र सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा क्रमशः तालिमको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

५३. क्षमता अभिवृद्धिका लागि आर्थिक लगानी : आर्थिक स्रोत कम भएका समूहहरूका लागि प्रदेश सरकारले डिभिजन वन कार्यालय मार्फत क्षमता अभिवृद्धि योजना र आवश्यक बजेट तय गरी क्रमशः लागू गर्दै जानेछ । यसका लागि डिभिजन वन कार्यालयले सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न गराउन सक्नेछ ।

५४. वन प्राविधिकको क्षमता अभिवृद्धि : वन व्यवस्थापन कार्ययोजना निर्माण र व्यवस्थापनमा संलग्न सरकारी वा अन्य वन प्राविधिकले वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र वा प्राविधिक शिक्षा तथा

प्रदेश सचिव

व्यवसायिक तालिम परिषद वा वन विज्ञान अध्ययन अध्यापन गराउने संस्थाबाट वन व्यवस्थापन र कार्यान्वयन सम्बन्धि पाठ्यक्रम अनुसार वन विज्ञान सम्बन्धी शिक्षा वा तालिम लिएको हुनुपर्नेछ ।

५५. तालिम तथा भ्रमण : वन प्राविधिकको प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धिको लागि प्रदेश सरकारले तालिम तथा अवलोकन भ्रमणहरू सञ्चालन गर्नेछ ।
५६. वन श्रमिकको क्षमता अभिवृद्धि तथा सुरक्षा : छपान भएका रुखहरूको कटान, मुछान, ढुवानी, घाटगद्दी आदि कार्यमा लगाईने कामदारहरूलाई उचित तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ । मान्यता प्राप्त निकायबाट कटान मुछान सम्बन्धी तालिम प्राप्त भएको व्यक्तिलाई काममा प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।
५७. मेसिनरी औजारको दर्ता: रुख काट्ने Power chain saw र घुम्ती चिरान मेसिन (Portable saw) वन नियमावली, २०७९ तथा वन पैदावारमा आधारित उद्योग र राष्ट्रिय वन विचको दूरी सम्बन्धी मापदण्ड २०७७, बमोजिम सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ र यसरी दर्ता नभएका मेसिनरी औजार प्रयोग गर्न पाईने छैन ।
५८. श्रमिकहरूको सामूहिक दुर्घटना विमा : वन व्यवस्थापन, कटान, ओसारपसार र वन संरक्षणमा खटिने वन श्रमिकहरूको वनमा काम गर्ने अवधि भरको लागि वन व्यवस्थापकले सामूहिक दुर्घटना विमा गरी दिनुपर्नेछ ।

परिच्छेद - ११

अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था

५९. अनुगमन: (१) वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको कार्ययोजनाको तयारी देखि कटान मुछान कार्य समाप्ति पश्चात गर्नुपर्ने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको स्व: अनुगमनको लागि वन उपभोक्ता समूहले ३ (तीन) सदस्यीय अनुगमन समिति गठन गरी अनुगमन गराउनु पर्नेछ ।
- (२) सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयका वन प्राविधिकले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी देखि कटान मुछान कार्य समाप्ति पश्चात गर्नुपर्ने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको अनुगमन गरी अनुगमन प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) डिभिजन वन कार्यालयका वन प्राविधिकले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी देखि कटान मुछान कार्य समाप्ति पश्चात गर्नुपर्ने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको अनुगमन गरी अनुगमन प्रतिवेदन वन निर्देशनालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।
- (४) देहायको अनुगमन समितिले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको आवधिक रूपमा संयुक्त अनुगमन गर्न गराउन सक्नेछ ।

प्रदेश सचिव

- संयोजक: डिभिजनल वन अधिकृत वा निजले तोकेको वन अधिकृत
 - सदस्य: वन निर्देशनालय अधिकृत प्रतिनिधि
 - सदस्य: सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रतिनिधि
 - सदस्य: सामुदायिक वनको हकमा सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघको कम्तिमा सम्बन्धित स्थानीय माहासंघ प्रतिनिधि
 - सदस्य: सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहको अध्यक्ष
 - सदस्य सचिव: सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख
- (५) *वन निर्देशनालयले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको वन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य तथा अन्य सम्बन्धित कार्य जस्तै: छपान चेकजाँच (कम्तिमा पाँच प्रतिशत), घाटगद्दी निरीक्षण र ग्रेडिङ्ग चेकजाँच सम्बन्धी फायल प्राप्त भएको मितिले ७ (सात) दिन भित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेछ। वन निर्देशनालयले यस विषयसँग सम्बन्धित कामकाजको प्रतिवेदन वार्षिक रूपमा मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

परिच्छेद - १२

विविध

६०. प्राविधिक परीक्षण: (१)वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित भएर दिगो वन व्यवस्थापन अवधारणा अनुरूप भए नभएको विषयको प्राविधिक परीक्षण मन्त्रालयले देहाय बमोजिमको समिति मार्फत गराउन सक्नेछ ।
- (क) अधिकृत स्तर नवौं/दशौं (प्राविधिक) वा वन अनसुन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको प्रमुख - संयोजक
- (ख) अधिकृत स्तर सातौं/आठौं प्रदेश वन निर्देशनालय १ जना - सदस्य
- (ग) मन्त्रालयले तोकेको अधिकृत स्तर सातौं/आठौं १ जना - सदस्य
- (घ) मन्त्रालयले तोकेको वन विज्ञानमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उत्तिर्ण वन विज्ञ १ जना - सदस्य
- (ङ) सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख - सदस्य
- (२) उपदफा (१) बमोजिम गरिने परीक्षणको सिद्धान्त र आधारहरू अनुसूची २४ बमोजिम हुनेछन्।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको समितिले परीक्षण गरी अनुसूची २५ बमोजिमको ढाँचामा प्रतिवेदनको पेश गर्नुपर्नेछ ।

प्रदेश सचिव

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

६१. कार्ययोजना संशोधन: वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि २०७१ र दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि २०७९ बमोजिम कार्ययोजना स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएका *..... सामुदायिक वनहरुको व्यवस्थापन दफा ३ बमोजिमका प्रावधान अनुरूप *..... वन कार्ययोजना संशोधन गरी सम्बन्धित डिभिजनल वन अधिकृतबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ ।
६२. यसै कार्यविधि अनुसार हुने: यस कार्यविधिमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरु यसै कार्यविधि अनुसार हुनेछ । यस कार्यविधिमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरु प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म प्रचलित कानूनमा उल्लेख भएका प्रावधान नै लागू हुनेछ ।
६३. व्याख्या गर्ने अधिकार: यस कार्यविधिको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कुनै द्विविधा उत्पन्न भएमा मन्त्रालयलाई त्यस्तो द्विविधा परेको विषयको बाधा अड्काउ फुकाउने र कार्यविधिमा उल्लेख भएका प्रावधानहरुको व्याख्या गर्ने अधिकार हुनेछ ।

प्रदेश सचिव

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

अनुसूची - १

दफा ३ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित वनको प्रकार, मुख्य प्रजाति र उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
१	१९ डिग्री भन्दा कम भिरालो तराई र शिवालिक साल वन	साल		काठ, दाउरा र भू-संरक्षण	सम्भाव्य भूक्षयलाई न्यूनीकरण गर्ने गरी उत्पादनमुखी (Production Oriented) वन व्यवस्थापन	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको छनोट प्रणाली कटान चक्र : १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा रूखको मौज्जातको २ प्रतिशत सम्म कटान गर्ने। रूखको मौज्जात: २०० घन मी.प्रति हे.भन्दा माथि भएमा २%, १५०-२०० घन मी.प्रति हे. भएमा १.५%, १००-१५० घन मी.प्रति हे. भएमा १% र १०० घन मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने।

प्रदेशीय वन विभाग
१८

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	*पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
२	शिवालिक साल वन: १९ डिग्री भन्दा बढी र ३१ डिग्री सम्म भिरालोपन भएको वन क्षेत्र	साल		काठ, दाउरा र भू संरक्षण	भूक्षयको दृष्टिकोणले सम्वेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी	वन सम्वर्द्धन प्रणाली: इन्डियन इरेगुलर सेल्टरवुड प्रणाली (Indian Irregular Shelterwood System) वालीचक्र : ८० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक पुनरुत्पादन अवधि: १० वर्ष माउरुख संख्या : १५ देखि २५ वटा प्रति हेक्टर उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्याको आधारमा) वन सम्वर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको एकल रुख छनौट प्रणाली (Single Tree Selection with felling cycle) पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक *उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा रुखको मौज्जातको २ प्रतिशत सम्म कटान गर्ने। रूखको मौज्जात: २०० घन मी.प्रति हे. भन्दा माथि भएमा २%, १५०-२०० घन मी.प्रति हे. भएमा १.५%, १००-१५० घन मी.प्रति

(Signature)

प्रदेश सचिव

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
					(Conservation Oriented) वन व्यवस्थापन	हे. भएमा १% र १०० घन मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: समूह छनौट प्रणाली (Group Selection System) पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक बाली चक्र : १०० वर्ष कटान चक्र : १० वर्ष पुनरुत्पादन अवधि : १० वर्ष उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल, रुख संख्या र आयतनको आधारमा, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको १ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने ।
३	शिवालिक साल वन: ३१	साल		भू संरक्षण	संरक्षण	भू- क्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई

 प्रशासक
 वन विभाग

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	*पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
	डिग्री भन्दा बढी भिरालोमा भएको वन क्षेत्र				(Protection)	प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने यस वन क्षेत्रमा सम्भव भए सम्म ढलेका, सुकेको (सुखड खडा) रुखहरु मात्र हटाउन सकिने
४	सिसौ/खयर वृक्षारोपण वन	सिसौ र खयर		काठ, दाउरा र भू-संरक्षण	काठ दाउरा उत्पादन	वन सम्वर्द्धन प्रणाली: पुनरुत्पादनको लागि माऊ रुख राखी (Seed tree method) गरिने प्रणाली पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक वा कृत्रिम (वृक्षारोपण/बीउ छर्ने) यदि प्रति हे. २०० भन्दा कम रुख छन् भने सिधै Seed Tree Method मा जाने यदि प्रति हे. २०० भन्दा बढी रुख भएमा एक चोटी थिनिङ्ग गरी प्रति हे.(१०० -१५०) रुख संख्या कायम गर्ने र दोस्रो कटानमा माऊ रुख प्रणालीमा जाने बाली चक्र: ३० देखि ४० वर्ष उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा
५	नदी तटिय वन	सिसौ, खयर, सिमल, कर्मा, जामुन, अस्ता,		काठ दाउरा र भूसंरक्षण	काठ दाउरा उत्पादन र नदी तटीय क्षेत्रको	वन सम्वर्द्धन प्रणाली: सुधार कटान प्रणाली (Improvement felling Method) पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक साथै Assisted Regeneration (वृक्षारोपण/बीउ छर्ने)

प्रदेश सचिव

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	*पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
		सिरिस			संरक्षण (Protection)	कटान चक्र: ५ देखि १० वर्ष उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतन (रुख संख्या) को आधारमा, भूक्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बुढा रुखहरु हटाउन सकिने ।
६	तराई तथा भित्री मधेसको हैसियत विप्रेको वन	साल		संरक्षण र सिमीत गैरकाष्ठ वन पैदावारको प्रयोग	वन पुनःस्थापना (Forest Restoration) गरी वन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: सुधार कटान (Improvement Felling) पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक साथै Assisted Regeneration (वृक्षारोपण/बीज छर्ने) साथसाथै झाडी सफाई, पल्याउने काम गर्ने। वन डहेलो लाग्न नदिने, आवश्यकता अनुसार घेरावारा गर्ने ढलापडा र सुखड खडा रुखहरु भए हटाउने यस प्रकारको वनलाई उच्च प्राथमिकता दिई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने र वनको अवस्थामा सुधार आए पश्चात उपयुक्त सिल्भिकल्चरल प्रणाली अपनाई वन व्यवस्थापन गरिनेछ ।
७	पहाडी साल वन (Hill Sal Forest)	साल, चिलाउने, साज, खोटे सल्ला आदि		काठ, दाउरा र भू - संरक्षण	भू-क्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशिल हुने भएकाले संरक्षणलाई	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: छनौट प्रणाली (Selection system) अन्तर्गतको Felling Area based on Felling Cycle र समूह छनौट प्रणाली (Group Selection System) कटान चक्र : १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (Seed or coppice)

(Handwritten signature)

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	*पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
					प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी (Conservation Oriented) वन व्यवस्थापन	*उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतन अथवा रुख संख्याको आधारमा, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छ भने जम्मा मौज्जातको १.५ प्रतिशत कटान गर्ने, र मौज्जात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने ।
						वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Coppice with Standard वा Irregular Shelter wood system
						वालीचक्र : Coppice with standard को लागि ४० वर्ष
						वालीचक्र : Irregular Shelter wood system को लागि १०० वर्ष
						पुनरुत्पादन अवधि: १० वर्ष
						पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (Seed or coppice)
						उत्पादन नियमन विधि: उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल, रुख संख्या र आयतनको आधारमा ।
८	प्राकृतिक सल्ला वन	खोटे सल्ला,		काठ, दाउरा	सम्भाव्य भू-	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको समूह छनौट प्रणाली

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

(Handwritten signature)

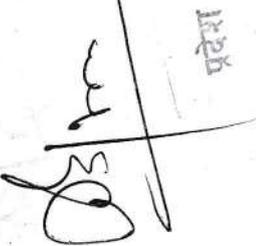

सि.नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	*पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
		गोब्रे सल्ला र पाटे सल्ला		र भू - संरक्षण	क्षयलाई न्यूनीकरण गर्ने गरी उत्पादनमुखी वन व्यवस्थापन	कटान चक्र : १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक तर प्राकृतिक पुनरुत्पादन सन्तोषजनक नभएको अवस्थामा Enrichment Plantation गर्ने । *उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतन अथवा रुख संख्याको आधारमा, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छ भने जम्मा मौज्जातको १.५ प्रतिशत कटान गर्ने, र मौज्जात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Irregular Shelterwood System बाली चक्र: खोटे सल्लाको लागि ६० वर्ष र गोब्रे सल्लाको प्राकृतिक वनको लागि १०० वर्ष, पाटे सल्लाको प्राकृतिक वनको लागि ३०-३५ वर्ष हुनेछ । पुनरुत्पादन अवधि: दुवै सल्लाको प्राकृतिक वनमा ८-१० वर्ष हुनेछ ।

(Handwritten signature)

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	*पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
						पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक पुनरुत्पादन सन्तोषजनक नभएको अवस्थामा Enrichment Plantation गरिनेछ । उत्पादन नियमन विधि (Yield Regulation) : क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा (By area and number of stems) ४५ डिग्री भन्दा बढी भिरालोपन भएको वन क्षेत्रमा भू-क्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलेका, सुकेको (सुखड खडा) र भू-क्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बुढा रुखहरु हटाउन सकिने ।
९	वृक्षारोपण सल्ला वन	खोटे सल्ला, गोब्रे सल्ला र पाटे सल्ला		काठ, दाउरा र भू- संरक्षण	सम्भाव्य भू- क्षयलाई न्युनिकरण गर्ने गरि उत्पादनमुखी	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको समूह छनौट प्रणाली वा Irregular Shelterwood System कटान चक्र : ५ वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक पुनरुत्पादन सन्तोषजनक नभएको अवस्थामा वृक्षारोपण गर्ने यदि प्रति हे. २०० भन्दा कम रुख छन् भने सिधै छनौट प्रणाली मा जान सकिने

प्रदेश सचिव

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
						यदि प्रति हे. २०० भन्दा बढी रुख भएमा एक चोटी थिनिङ्ग गरी प्रति हे. १०० देखि १५० रुख संख्या कायम गर्ने र दोस्रो कटानमा छनौट प्रणालीमा जाने उत्पादन नियमन विधि: रुख संख्याको आधारमा खोटे सल्लाको लागि ४५ वर्षको उमेरसम्ममा तलबाट पल्ल्याउने विधि (Low thinning) बमोजिम १५० देखि २०० सम्म रुख कायम गरी बाँकी रुखहरू कटान गर्न सकिने । पाटे सल्लाको लागि २५ वर्षको उमेरसम्ममा तलबाट पल्ल्याउने विधि (Low thinning) बमोजिम १५० देखि २०० सम्म रुख कायम गरी बाँकी रुखहरू कटान गर्न सकिने । यस पश्चात कटान चक्र सहितको छनौट प्रणाली वा Irregular Shelterwood System अपनाई व्यवस्थापन गर्ने । वन सम्वर्द्धन प्रणाली: Irregular Shelterwood System बाली चक्र: खोटे सल्ला र गोब्रे सल्लाको लागि ६० वर्ष र पाटे सल्लाको प्राकृतिक वनको लागि ३०-३५ वर्ष पुनरुत्पादन अवधि: ५ देखि १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक पुनरुत्पादन सन्तोषजनक नभएको अवस्थामा वृक्षारोपण गर्ने

Handwritten signature and date: २५/१२/२०२०

पञ्चासिप

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको संस्थापन, र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
१०.	सल्ला र चौडापातेको	खोटे सल्ला,		काठ, दाउरा	भविष्यमा चाहिने	यदि प्रति हे. २०० भन्दा कम रुख छन् भने सिधै Irregular shelterwood system मा जाने यदी प्रती हे. २०० भन्दा बढी रुख भएमा एक चोटी पतल्याउने कार्य (Thinning) गरि प्रति हे. १०० - १५० रुख संख्या कायम गर्ने र दोस्रो चरणमा Irregular shelterwood system मा जाने उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा ४५ डिग्री भन्दा बढी भिरालोपनको अवस्थामा भू-क्षयका दृष्टिकोणले संवेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलापडा, सुखड खडा, टुप्पा भाँचिएका तथा रोग लागेका र भू-संरक्षणका दृष्टिले समस्याग्रस्त बुढा रुखहरु मात्र हटाउने । २५ वर्ष भन्दा कम उमेरको वृक्षारोपणमा वाली चक्र: खोटे सल्लाको लागि ६० वर्ष र पाटे सल्लाको ३५ वर्षले ७५ प्रतिशत उमेरसम्म खोटे तथा पाटे सल्ला पतल्याउने दिग्दर्शन, २०६४ अनुसार पतल्याउने कार्य गर्दै जाने र तत् पश्चात Irregular Shelterwood/Group Selection अपनाई व्यवस्थापन गर्दै जाने वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Irregular shelterwood system/Selection

(Signature)
प्रदेश सचिव

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
	मिश्रित वन	गोब्रे सल्ला, पाटे सल्ला, चिलाउने, कटुस		र भू - संरक्षण	वनको किसिम अनुसार वार्षिक वृद्धि दर कयम गर्ने	System with felling cycles बाली चक्र: खोटे सल्ला वृक्षारोपणको लागि ६० वर्ष र पाटे सल्ला र अन्य सल्लाको लागि ३० देखि ३५ वर्ष पुनरुत्पादन अवधि: १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक पुनरुत्पादन सन्तोषजनक नभएको अवस्थामा वृक्षारोपण गर्ने उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा कायम गर्ने
११	पहाडी चौडापाते मिश्रित वन	चिलाउने, कटुस, उतिस, काफल, गुराँस इत्यादि		काठ, दाउरा र भू - संरक्षण	भू-क्षयका वृष्टिकोणले सम्बेदनशिल हुने भएकोले	४५ डिग्री भन्दा बढी भिरालोपना भएको अवस्थामा भू-क्षयका वृष्टिकोणले सम्बेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलापडा, सुखड खडा र भू-क्षयको वृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बूढा रुखहरु हटाउन सकिने वन सम्बर्द्धन प्रणाली: रुख सहितको मुना प्रणाली (Coppice with standard System) मुनाको बाली चक्र: १० देखि ३० वर्ष पुनरुत्पादन अवधि: १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (मुना र बीउ)

प्रदेश सचिव
२८

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
					संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई	उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गर्ने
	पहाडी चौडापाते झाडीदार मिश्रित वन			घाँस, दाउरा, सोत्तर स्याउला आदी	संरक्षणमुखी (Conservation Oriented) वन व्यवस्थापन	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: (Coppice Selection System / Reserve) कटान चक्र: १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (मुना र बीउ) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गरिने ।
१२	शितोष्ण चौडापाते मिश्रित वन	कटुस, खसु, बाँझ, फलाट, गुराँस र ओखर इत्यादि		काठ, दाउरा र भू-संरक्षण	भू-क्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई (Production Oriented) वन	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Selection system अन्तर्गतको Felling Area based on Felling Cycle र Group Selection System कटान चक्र : १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (बीउ) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतन अथवा रुख संख्याको आधारमा, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छु भने जम्मा मौज्जातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छु भने जम्मा मौज्जातको १.५ प्रतिशत कटान गर्ने,

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
१३	शितोष्ण कोणधारी वन (Temperate Conifer Forest)	गोब्रे सल्ला, धुपी सल्ला, स्पूस, जुनिपर धुपी र ठिडुरे सल्ला ईत्यादि		घाँस, दाउरा, सोत्तर स्याउला आदि	व्यवस्थापन	र मौज्जात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छु भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Coppice with standard system कटान चक्र : ५ - १० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (बीउ र मुना) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफलको आधारमा बायोमास निर्धारण गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Uniform shelterwood system/Selection System अन्तर्गतको Felling area based on felling cycle वा Group Selection system पुनरुत्पादन अवधि: १५ देखि २० वर्ष वाली चक्र: १२० देखि १५० वर्ष पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (बीउ)

प्रस्तावित सिफारिस
२०/५/२०७३

सि.न	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
१४	सल्ला वृक्षारोपण वनलाई चौडापाते वनमा रुपान्तरित वन (Plantation pine forest to Broadleaved Conversion)	हटाउनु पर्ने मुख्य प्रजाति: खोटे सल्ला, पाल्ले सल्ला र गोब्रे सल्ला		काठ, दाउरा, स्याउला, सोत्तर र भू - संरक्षण	बहुउपयोगी वन व्यवस्थापन	उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतन अथवा रुख संख्याको आधारमा, मौज्दात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्दातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्दात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छ भने जम्मा मौज्दातको १.५ प्रतिशत कटान गर्ने, र मौज्दात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्दातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । ४५ डिग्री भन्दा माथिको भिरालो अवस्थामा भू-क्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलापडा, सुखड खडा र भू-संरक्षणका दृष्टिकोणले समस्याग्रस्त वुढा रुखहरु मात्र हटाउने प्रतिस्थापन गर्नुपर्ने प्रजाति: चौडापाते प्रजाति पुनरुत्पादन विधि: प्राकृतिक (मुना र बीउ) र कृतिम दुबै पुनरुत्पादन अवधि: १० वर्ष उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गरिन्छ, चौडापातेको Advance growth को गुणस्तर

(Signature)

प्रदेश सचिव

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

सि.नं	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाती	पुनरुत्पादन अवस्था (प्रति हे.).....	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
						कायम गरी वृक्षारोपण गर्दै जाने र कोणधारी प्रजातिलाई घटाउँदै लाने यदि सल्लाको रुख संख्या प्रति हेक्टर २०० भन्दा बढि छ भने ५ देखि १० वर्षमा १५० देखि २०० वटामा झार्ने र दोश्रो चरणको ५ देखि १० वर्षमा प्रति हेक्टर ५० वटामा झार्ने न्यूनतम ७५ प्रतिशत चौडापाते र २५ प्रतिशत सल्लाको मिश्रित वन कायम गर्ने, चौडापातेको Advance Growth को गुणस्तर कायम गरी वृक्षारोपण गर्दै जाने र सल्ला प्रजातिलाई घटाउँदै जाने उत्पादन नियमन : क्षेत्रफलको आधारमा रुख संख्या निर्धारण गर्ने

नोट: १) पुनरुत्पादनको अवस्था निर्धारण गर्दा मुख्य प्रजातिहरूको स्वस्थ विरुवा र लाश्राको प्रति हेक्टर तथ्याङ्क मात्र समावेश गर्नुपर्नेछ । ।

२) Shelter wood system मा Advance growth मध्ये स्वस्थ रुख (Phenotypically Superior trees) राखी ढलापडा, सुकेका, मरेका र बाङ्गटिङ्ग रुखहरू कटान गरिनेछ ।

अनुसूची-२

दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित वन सम्बर्द्धन कार्यहरूको पहिचान

छनौट गरिएको वन सम्बर्द्धन प्रणालीको आधारमा वनको विभिन्न Sub-compartment/Annual Coupe/Annual Felling Area मा रहेको वनको अवस्था (उमेर, मोटाई, पुनरुत्पादन) अनुसार उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्यहरू पहिचान गरी सिफारिस गर्नुपर्दछ ।

* १. सरपट कटान प्रणाली (Clear Felling System)

२. छत्र प्रणाली (Shelterwood System)

बाली चक्र ८० वर्ष र पुनरुत्पादन अवधि १० वर्ष राखदा वनलाई निम्नानुसारको आवधिक खण्डमा विभाजन गरी प्रत्येक आवधिक खण्डको लागि उपयुक्त क्रियाकलाप तोक्नु पर्दछ । उदाहरणका लागि निम्नानुसार चित्र र तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र २: छत्र प्रणालीमा आवधिक खण्ड र वन सम्बर्द्धन क्रियाकलाप

B1C1S1 RF	B1C1S5 PF
B1C1S2 T+I	B1C1S6 T+I
B1C1S3 T+I	B1C1S7 T+I
B1C1S4 T+I	B1C1S8 T+I

B= Block, C= Compartment, S= Sub-Compartment, RF= Regeneration Felling, PF= Preparatory Felling, T= Thinning, I= Improvement Felling

यसरी हरेक आवधिक खण्डमा गरिने वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलापहरू तोकिसकेपछि ती क्रियाकलापहरू वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयनको कुन वर्ष सम्पादन गरिने हो सो खोली वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलाप कार्यान्वयन कार्यतालिका वन व्यवस्थापन योजनामा समावेश गर्नु पर्दछ । वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलाप कार्यान्वयन कार्य तालिकाको नमूना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २: छत्र प्रणालीमा वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलाप कार्यान्वयन कार्य तालिका (एक कटान श्रृङ्खलाको लागि)

वर्ष	आर्थिक वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलाप
१	२०७९/०८०	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (रुख कटान भएको स्थानमा)
२	२०८०/०८१	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (हाल सम्म रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S2 मा
३	२०८१/०८२	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (हाल सम्म रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S3 मा
४	२०८२/०८३	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा),

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

प्रदेश सचिव

		पुनरुत्पादन तयारी कटान (PF) B1C1S5 मा
५	२०८३/०८४	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S4 मा
६	२०८४/०८५	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S6 मा
७	२०८५/०८६	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S7 मा
८	२०८६/०८७	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S8 मा
९	२०८७/०८८	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा)
१०	२०८८/०८९	पुनरुत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा)

३. छनौट प्रणाली (Selection System)

कटान चक्र १० वर्षको राख्दा वनलाई निम्नानुसार कटान क्षेत्रमा विभाजन गरी प्रत्येक कटान क्षेत्रको लागि उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्य क्रियाकलाप तोक्नु पर्दछ । उदाहरणका लागि निम्नानुसार चित्र र तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र ३ : छनौट प्रणालीमा कटान क्षेत्र र वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलापहरू

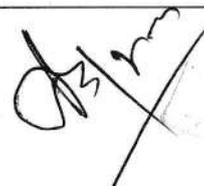
कटान क्षेत्र १ ○ a1 or n1 or	कटान क्षेत्र २ ○ a2 or n2 or	कटान क्षेत्र ३ a3 or n3 or ○	कटान क्षेत्र ४ ○ a4 or n4 or	कटान क्षेत्र ५ a5 or n5 or ○
कटान क्षेत्र १० ○	कटान क्षेत्र ९ a9 or n9 or ○	कटान क्षेत्र ८ ○ a8 or n8 or	कटान क्षेत्र ७ a7 or n7 or ○	कटान क्षेत्र ६ ○ a6 or n6 or

यसमा a = वार्षिक कटान क्षेत्र, n = वार्षिक कटान गरिने रुख संख्या र v = वार्षिक कटान गरिने आयतन

यसरी वनलाई कटान क्षेत्रमा बाँडिसकेपछि कुन कटान क्षेत्रमा के काम कुन वर्षमा सम्पादन गर्ने हो सो तोकिएको कार्ययोजना बनाउनु पर्दछ (चित्र -२ र तालिका -२) ।

तालिका ३ : छनौट प्रणालीमा वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलाप कार्यान्वयन कार्यातालिका

वर्ष	आर्थिक वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलाप
१	२०७९/०८०	कटान क्षेत्र १ मा हेक्टरमा (वा घनफिट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थानमा पुनरुत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र १ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
२	२०८०/०८१	कटान क्षेत्र २ मा हेक्टरमा (वा घनफिट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान र कटान क्षेत्र १ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरुत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र २ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
३	२०८१/०८२	कटान क्षेत्र ३ मा हेक्टरमा (वा घनफिट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान र कटान क्षेत्र १ र कटान क्षेत्र २ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरुत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ३ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।

प्रदेश सचिव

	ग) चोरीकटानी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण घ) नदीजन्य पदार्थ तथा वनक्षेत्रको माटो उत्खनन् नियन्त्रण
८	घाटगद्दी व्यवस्थापन
९	पर्यापर्यटन कार्यक्रम
१०	तथ्याङ्क व्यवस्थापन
११	मिचाहा प्रजाती व्यवस्थापन
१२	ग्रिन वेल्डको निर्माण

यसरी वन सम्बर्द्धनका क्रियाकलापहरु तथा अन्य वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु उचित रूपमा कार्यान्वयन गरेमा मात्र वन व्यवस्थापन हुन्छ । यसको लागि कार्य तालिका बनाएर काम गर्नु पर्दछ ।

प्रदेश

दिनांक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७४

अनुसूची-३

दफा ३ को उपदफा ४ सँग सम्बन्धित वन परिपालन (Tending Operation) कार्य

वन परिपालन (Tending Operations)

वन परिपालन कार्यमा गोडमेल (Weeding), झाडी सफाई (Cleaning), एकल्याउने (Singling), हाँगा काँटछाट (Pruning) र पत्ल्याउने (Thinning) कार्यहरू पर्दछ । यी मध्ये झाडी सफाई र पत्ल्याउने कार्य मुख्य हुन् ।

झाडी सफाई (Cleaning)

पुनरुत्पादन कटान क्षेत्र वा अन्य वन खण्डमा पुनरुत्पादन अभिवृद्धि गर्न घाँस, झाडी, बुट्यान, लहरा आदि काट्ने, उखेल्ने कार्यलाई झाडी सफाई (Cleaning) भनिन्छ । यस कार्यमा काटिएका घाँस, झाडी, बुट्यान, लहरालाई प्लट बाहिर अग्नि रेखा वा नजिकको खोला खोल्सीमा विसर्जन गर्ने वा जैविक कोईला बनाउने कार्य गर्नु पर्दछ । यो कार्य झाडी बुट्यानको चाप र पुनरुत्पादनको अवस्था हेरी पहिलो र दोस्रो वर्ष वर्षायामको शुरु (जेठ/असार) मा एक पटक र वर्षायामको अन्त (भाद्र/आश्विन) मा गरी वर्षको २ (दुई) पटक गर्दा पुनरुत्पादनको वृद्धि राम्रो हुन्छ । तेस्रो र चौथो वर्षमा भाद्र/आश्विनमा एकपटक गर्नुपर्दछ ।

पत्ल्याउने (Thinning)

पत्ल्याउने कार्य मुख्यतः बढ्दो उमेरका रुखहरू (लाभ्रा, बल्लाबल्ली र अपरिपक्व रुखहरू) रहेको स्थानमा गरिन्छ । उमेर पुगेका बुढा भई सकेका र नबढ्ने रुखहरू भएको स्थानमा पत्ल्याउने कार्य गर्नुको कुनै औचित्य हुँदैन । पत्ल्याउने कार्य पश्चात वन खण्डमा बाँकी रहेका रुखहरूको मोटाई वृद्धिमा तिब्रता आउँछ । पत्ल्याउने कार्य निश्चित वर्षको अन्तरालमा गर्नुपर्दछ । योजना बमोजिम तोकिएको अन्तरालमा तोकिएको समयमा पत्ल्याउने कार्य सम्पादन गर्न नसकिएमा अपेक्षाकृत रूपमा रुखको गोलाई वृद्धि हुँदैन । एक पत्ल्याउने कार्य देखि अर्को पत्ल्याउने कार्य बिचको समय अवधिलाई पत्ल्याउने चक्र (Thinning Cycle) भनिन्छ । तसर्थ उचित पत्ल्याउने चक्र कायम गरी नियमित रूपमा पत्ल्याउने कार्य गर्नु पर्दछ । औसत व्यास (DBH) वा इच्छाईएको व्यासको आधारमा उपयुक्त दुरी कायम हुने गरी राखिने रुखको संख्या कायम गर्न सकिन्छ । अथवा शुरुको पत्ल्याउने कार्य (Initial Thinning) गर्दा कायम गरिने संख्या र अन्तिम पत्ल्याउने कार्य (Final Thinning) पश्चात कायम गरिने संख्याको आधारमा चरणबद्ध रूपमा कायम गर्नु पर्ने दुरी हिसाव गरेर सो दुरी कायम गरी पत्ल्याउने कार्य गर्न सकिन्छ । पत्ल्याउने चक्र निर्धारण गर्न सहजीकरण गर्ने उदेश्यले बाली चक्रको आधारमा पत्ल्याउने चक्र निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाउँदा यसलाई आधार लिई आवश्यकता अनुसार वा सान्दर्भिकतालाई समेत ध्यान दिई उपयुक्त पत्ल्याउने चक्र कायम गर्न सकिन्छ ।

बाली चक्रको आधारमा पत्ल्याउने चक्र र पत्ल्याउने संख्या देखाईएको तालिका

क्र.स.	बाली चक्र	पत्ल्याउने चक्र (Thinning cycle in years)	पत्ल्याउने संख्या (Number of thinnings)
१	१० वर्ष सम्म	२ देखि ३ वर्षको अन्तरालमा	२
२	११ देखि २० वर्ष	४ देखि ५ वर्षको अन्तरालमा	३
३	२१ देखि ४० वर्ष	५ देखि ६ वर्षको अन्तरालमा	४
४	४१ देखि ६० वर्ष	६ देखि ८ वर्षको अन्तरालमा	५
५	६१ वर्ष भन्दा बढी	१० वर्षको अन्तरालमा	५

नोट: अन्तिम थिनिङ बाली चक्रको दुई तिहाइ उमेर भन्दा पछाडि गर्नुहुँदैन ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-४

दफा ५ सँग सम्बन्धित

छत्र प्रणालीमा उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण

(Yield Regulation under Shelterwood System) तरिका

१. क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा कटान परिमाण निर्धारण गर्ने तरिका

छत्र प्रणालीमा पुनरुत्पादन अवधिभर रुख कटान गर्ने क्षेत्र तोकिएको हुन्छ । जस्तो कि पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा मात्र कटान (Harvesting) गरिन्छ । हरेक आवधिक खण्डको क्षेत्रफल पहिलेनै निर्धारित हुन्छ । तसर्थ एक तहको उत्पादन नियमन क्षेत्रफलबाट नै भयो । किनभने पुनरुत्पादन अवधिभर पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा बाहेक अन्यत्र रुख कटान (Harvesting) गरिदैन । पुनरुत्पादन अवधिमा पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा रहेका माउरुख र *३० से.मी. *..... *सम्म व्यासका स्वस्थ रुख विरुवाहरु बाहेक अन्य सबै रुखहरु कटान गरिन्छ । तसर्थ हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या निम्नानुसार निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा रहेका रुखहरुको संख्या *३० से.मी. *..... भन्दा बढी व्यासका पत्ता लगाउने । रुख नक्साङ्कनबाट यो पत्ता लाग्छ । यस्तै कायम राख्नुपर्ने माउरुख पहिचान गरी संख्या पत्ता लगाउने । यो पनि रुख नक्साङ्कनबाट गर्न सकिन्छ । जम्मा रुख संख्या बाट माउरुखको संख्या घटाउँदा जम्मा कटान गर्न उपलब्ध रुख संख्या आउँछ । कटान गर्न उपलब्ध रुख संख्यालाई पुनरुत्पादन अवधिले भाग गरेमा वार्षिक रूपमा कटान गर्ने रुख संख्या आउँछ ।

उदाहरणको लागि,

पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा रहेका जम्मा रुख संख्या (Nt) = ५००० गोटा

कायम गर्नुपर्ने माउरुख संख्या (पुरै आवधिक खण्डको पुरै भागमा) Mt = १००० गोटा

कटान गर्न उपलब्ध रुख संख्या (Ft) = Nt - Mt = ५००० - १००० = ४००० गोटा

पुनरुत्पादन अवधि (Rp) = १० वर्ष

हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या = Ft/Rp = ४०००/१० = ४०० गोटा

यसरी हरेक वर्ष पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा बुढारुखको बाहुल्यता भएको, पुनरुत्पादन कम भएको र अर्को वर्ष रुख कटान गर्दा यस अघि कटान भएको स्थानबाट वनपैदावार ढुवानी गर्दा नोक्सान नहुने गरी ४०० वटा रुख कटान गरिन्छ । यी ४०० रुखबाट प्राप्त हुने परिमाण नै वार्षिक उत्पादन हो ।

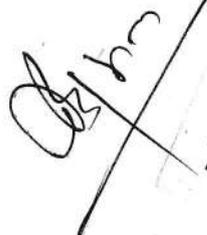
Indian Irregular Shelterwood System मा तोकिएका संख्याका रुखहरु पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डको सबैभन्दा बढी बुढा रुखहरु भएको र पुनरुत्पादन कमसल भएको स्थानबाट कटान गरिन्छ । यसरी कटान

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

✕ पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

✕ पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

प्रदेश सचिव

गर्दा *३० से.मी. वा सो भन्दा कम व्यास भएका स्वस्थ रुख विरुवाहरु कटान नगरी भविष्यको वनको रूपमा कायम राखिन्छ । कटान गरिएको स्थानमा तोकिएको संख्याका माउरुखहरु राखिन्छ । कटान गर्ने रुखसंख्या निर्धारण गर्दा नै माउरुखको संख्या घटाएर हिसाव गरिने र माउरुख र कटान गर्ने रुख पहिले नै पहिचान गरी योजनामा राखिने भएको हुँदा तोकिएको संख्याका रुखहरु काट्दा माउरुख बाँकी नै रहन्छन् माउरुख सजिलै देखियोस भनेर कटान गर्नु भन्दा पहिले नै कायम राखिने माउरुखमा छातीको उचाईमा ४ ईन्च फराकिलो रिङ्ग पेन्टिङ गरिन्छ । अर्को वर्ष कटान गर्दा पुनः पुनरुत्पादन कटान गरिने आवधिक खण्डको पुरै भागमा जाँच गरिन्छ र सबैभन्दा धेरै बुढा रुखहरु भएको स्थानमा एकै ठाँउबाट तोकिएको संख्याका रुखहरु कटान गरिन्छ । *Advance Growth का लागि मौजुदा राख्ने क्रममा मुख्य प्रजातिका 4D रुखहरुका साथै Undesirable Species हरुलाई हटाउनुका लागि कार्ययोजनामा विशेष व्यवस्था गर्न सकिनेछ । एवं रितले पुनरुत्पादन अवधि भरी कटान गर्दै गईन्छ । ठूला वा बुढा रुखहरु भएको स्थान र पुनरुत्पादन कमसल भएको स्थानमा पहिले रुख काट्दा सानारुखहरु बढ्ने मौका पाउँछन् भने पुनरुत्पादन नभएको ठाँउबाट शुरु गर्दा पुनरुत्पादन गराउने समय पनि धेरै उपलब्ध हुन्छ । पुनरुत्पादन अवधिको अन्ततिर विरुवा भएको स्थान मात्र बाँकी रहने हुँदा पुनरुत्पादन अवधि भित्र पुनरुत्पादन स्थापना गर्न सकिन्छ ।

२. क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा: By Area and Volume Control

यस अघि व्याख्या गरिए बमोजिम आवधिक खण्डहरु निर्धारण भईसकेपछि पुनरुत्पादन कटान हुने आवधिक खण्डमा सबै रुखहरु मापन गरी जम्मा आयतन पता लगाईन्छ । यसरी आयतन हिसाब गर्दा *३० से.मी भन्दा बढी व्यास भएका रुखहरुलाई मात्र हिसाब गरिन्छ । यस क्रममा कायम राखुपर्ने माउरुख बाहेकका रुखहरुलाई मात्र हिसाब गरिन्छ । यसरी जम्मा आयतन हिसाब गरेपछि त्यसलाई पुनरुत्पादन अवधिले भाग गर्दा आउने परिमाण हरेक वर्ष कटान गरिन्छ । कटान गर्ने तरिका यस अघि उल्लेख गरे जस्तै हुन्छ ।

उदाहरणको लागि,

वनको कूल उत्पादनशील क्षेत्रफल = ४०० हेक्टर

आवधिक खण्ड संख्या: ८

आवधिक खण्डको क्षेत्रफल = $400/8 = 50$ हेक्टर

पुनरुत्पादन अवधि = १० वर्ष

औषत वार्षिक कटानको क्षेत्रफल = ५ हेक्टर

पुनरुत्पादन कटान गरिने आवधिक खण्डको जम्मा आयतन = ५०००० क्यु.फि. (वनश्रोत सर्वेक्षणबाट यकिन गर्ने)

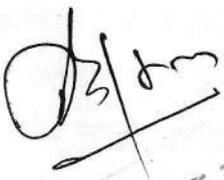
वार्षिक कटान परिमाण = $50000/10 = 5000$ क्यु.फि.

कुनैपनि वर्ष पुनरुत्पादन कटान ५००० क्यु.फि. भन्दा बढी गर्न सकिने छैन ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा थप ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-५.१

दफा ६ सँग सम्बन्धित

छनौट प्रणाली अन्तर्गत कटान चक्रको आधारमा उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण तरिका
(Selection System Based on Felling Cycle)

१. क्षेत्रफलको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield Regulated by Area Control): क्षेत्रफलको आधारमा कटान गर्ने परिमाण निम्नानुसार निर्धारण गर्न सकिन्छ । वन क्षेत्रलाई कटान चक्र वर्षले भाग गरी हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकालिन्छ । कटान क्षेत्रको सङ्ख्या कटान चक्र वर्ष बराबर हुन्छ । हरेक वर्ष एक/एक वटा कटान क्षेत्रमा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका, र नबढ्ने रुखहरू र कटान योग्य (Exploitable Diameter) भन्दा बढी मोटाई भएका रुखहरू हटाउन सकिनेछ । पहिलो चक्र सबै क्षेत्रमा कटान कार्य सम्पन्न पश्चात पुनः दोस्रो चक्र शुरु हुन्छ एवम् रितले चक्रहरू पुरा हुँदै जान्छ ।

वनको क्षेत्रफल (Area of Forest): A (Only area allocated in felling series)

कटान चक्रवर्ष(Felling Cycle Years): C

कटान क्षेत्र संख्या (Number of Felling Areas) : $N = A/C$

कटान क्षेत्रको संख्या (N) = C

एक वटा कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल (a) = A/N or A/C हेक्टर

उदाहरणका लागि,

वनको क्षेत्रफल (A): १०० हेक्टर

कटान चक्र (C): १० वर्ष

हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल (Area harvested each year-ah) (a) = $A/N = 100/10 = 10$ ha

यसरी क्षेत्रफलको आधारमा कटान परिमाण निर्धारण गर्ने विधिमा यस उदाहरण अनुसार १० हेक्टर क्षेत्रफलमा रहेका रुखहरू मध्ये एक पटकमा २० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी undesirable species का रुखहरूका साथै सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका र नबढ्ने रुखहरू र कटान योग्य (Exploitable Diameter) भन्दा बढी मोटाई भएका रुखहरू हटाउन सकिनेछ। १० वर्षपछि मात्र उक्त कटान क्षेत्रमा पुनः कटान गरिनेछ ।

२. आयतनको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield Regulation by Volume):

वन क्षेत्रलाई कटान चक्र वर्षले भाग गरी हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकालिन्छ । हरेक कटान क्षेत्रको वन स्रोत सर्वेक्षण गरी मौज्जात आयतन निकाल्नु पर्दछ । मौज्जात आयतन जति सही किसिमले निकाल्न सक्यो त्यतिनै सहि किसिमले कटान गर्ने परिमाण निकलन्छ । यसको लागि स्याम्प्लिङ ईन्टेन्सिटी बढाउँदा सहि परिमाण निस्कन्छ । कटान क्षेत्रको जम्मा मौज्जात कायम गर्दा ३० से.मि. भन्दा बढी व्यासका रुखहरूको मात्र गर्नुपर्दछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

प्रदेश सचिव

मौज्दात आयतनबाट कटान गर्न निर्धारित प्रतिशतका दरले कटान चक्र वर्षलाई गणना गर्न सकिन्छ। उदाहरणका लागि मौज्दातको २ प्रतिशतका दरले कटान चक्र १० वर्षको लागि मौज्दात आयतनको बढीमा २० प्रतिशत सम्म परिमाण निकाल्न सकिनेछ। कटान चक्रको अवधि बढी भएको अवस्थामा मौज्दातको २% का दरले कटान गर्दा बढी रुखहरू कटान गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी कटान गर्दा नयाँ बाली समान (Even age) उमेरको हुन गई छनौट प्रणालीको अवधारणा सँग मेल खाँदैन। तसर्थ नयाँ बालीको उमेर असमान (Uneven age) कायम राख्न कटान चक्रको अवधि १० वर्ष भन्दा बढी हुनुहुँदैन। कटान गर्ने रुखहरू निर्धारण गर्दा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका र (Over matured) छान्नुपर्दछ। १० वर्षपछि मात्र उक्त कटान क्षेत्रमा पुनः कटान गरिनेछ।

उदाहरणका लागि,

वनको क्षेत्रफल (A) = १०० हेक्टर

कटान चक्र (C) = १० वर्ष

कटान हुने क्षेत्रको संख्या (N) = $A/C = 100/10 = 10$

*कटान क्षेत्रको जम्मा मौज्दात (३० से.मि. भन्दा बढी व्यासका रुखहरूको) (G) = ४००० घन फिट

कटान क्षेत्र १ मा कटान गर्ने परिमाण (v1) = $G * 2\% * C = 4000 * 2\% * 10 = 800$ घन फिट

यसरी यस विधिमा ८०० घनफिट काठ उत्पादन हुने गरी उक्त कटान हुने क्षेत्रमा रुखहरू छपान र कटान गरिन्छ।

प्रदेश सचिव

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

अनुसूची-५.२

दफा ६ सँग सम्बन्धित

सामुहिक छनौट प्रणाली (Group Selection System) मा उत्पादन परिमाण

(आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

१. क्षेत्रफलको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield Regulation by Area)

क्षेत्रफलको आधारमा बार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निम्नानुसार निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

बालीचक्र वर्ष (Rotation Years): R

कटानचक्र वर्ष (Felling Cycle Years): C

कटान क्षेत्र संख्या (Number of Felling Areas) : N

वनको क्षेत्रफल (Area of Forest): A (Only area allocated in felling series)

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्रसंख्या (Number of Cycles over the rotation) = $N_c = R/C$

N_c चक्रमा सम्पूर्ण वनक्षेत्रमा रहेका कटान योग्य रुखहरू काटिन्छन् । तसर्थ एक चक्रमा कटान गर्ने क्षेत्रफल (a) = A/N_c

हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल (Area harvested each year) = $a_h = a/N_c$

कटान क्षेत्रको संख्या (N) = C

एक वटा कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल = A/N हेक्टर

उदाहरणका लागि,

वनको क्षेत्रफल (A): १०० हेक्टर

बाली चक्र(R): १०० वर्ष

कटान चक्र (C): १० वर्ष

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्र संख्या(N_c) = $R/C = १००/१० = १०$

एक चक्रमा कटान हुने क्षेत्रफल (a) = $A/N_c = १००/१० = १०$

हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल (Area harvested each year- a_h) = $a/N_c = १०/१० = १$ ha

यसरी क्षेत्रफलको आधारमा बार्षिक कटान परिमाण निर्धारण गर्ने विधिमा यस उदाहरण अनुसार १ हेक्टर क्षेत्रफलमा रहेका रुखहरू मध्ये आवश्यक संख्यामा माउरुख छोडी बाँकी सम्पूर्ण रुख * (३० से.मी. भन्दा बढी व्यास भएका) कटान गर्दा आउने परिमाण हो ।

२. रुख संख्याको आधारमा उत्पादन नियमन निर्धारण (Yield Regulation by Number of Stems)

रुख संख्याको आधारमा बार्षिक कटान गर्ने रुख संख्या निकाल्न हरेक कटान क्षेत्रका रुखहरू * ३० से.मी. भन्दा बढी व्यासका को नक्साङ्कन गर्नु पर्दछ । यस प्रयोजनको लागि रुख नक्साङ्कन गर्दा ट्याग नलगाए पनि

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

प्रदेश सचिव

हुन्छ। यसबाट हरेक कटान क्षेत्रमा रहेका रुखहरूको संख्या एकिन हुन्छ। त्यस पश्चात हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकाले जस्तै हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या निकाल्न सकिन्छ।

उदाहरणका लागि,

बाली चक्र (R) = १०० वर्ष

कटान चक्र (C) = १० वर्ष

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्र संख्या (Nc) = R/C = १००/१० = १०

कटान क्षेत्रमा रहेका रुख (*३० से.मि. भन्दा बढी व्यासका) संख्या (Nt) = १००० (रुख नक्साङ्कनबाट थाहा हुने)

छोड्नु पर्ने माउरुख संख्या (Mt) = १०० गोटा

*३० से.मी. वा सो भन्दा कम व्यास भएको स्वस्थ रुखहरूको संख्या (Ag) = ५० गोटा

कटान क्षेत्र १ मा हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या (n1) = (Nt - Mt - Ag) / Nc

$$= (१००० - १०० - ५०) / १० = ८५ गोटा$$

यसरी कटान क्षेत्र १ बाट ८५ वटा रुखहरू कटान गरिन्छ र सो बाट प्राप्त हुने परिमाण नै वार्षिक उत्पादन परिमाण हो।

३. आयतनको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield Regulation by Volume)

आयतनको आधारमा वार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निकाल्न हरेक कटान क्षेत्रको वन स्रोत सर्वेक्षण गरी मौज्जात आयतन निकाल्नु पर्दछ। मौज्जात आयतन जति सही किसिमले निकाल्न सक्यो त्यतिनै सहि किसिमले वार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निकालिन्छ। मौज्जात आयतन गलत भएमा वार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण गलत भई बढी वा घटी कटान हुने सम्भावना रहन्छ। बढी वा घटी जे भएपनि वन व्यवस्थापनको हिसावले उचित हुँदैन।

मौज्जात आयतन निकालिसकेपछि वार्षिक रूपमा कटान गर्ने रुख संख्या निकाले जस्तै वार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निकाल्न सकिन्छ।

उदाहरणका लागि,

बाली चक्र(R) = १०० वर्ष

कटान चक्र (C) = १० वर्ष

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्र संख्या (Nc) = R/C = १००/१० = १०

कटान क्षेत्रको जम्मा मौज्जात (*३० से.मि. भन्दा बढी व्यास भएका रुखहरू तथा माउरुखको रूपमा छोड्नु पर्ने

रुखहरू बाहेकको) (G) = ४००० घन फिट कटान क्षेत्र १ मा हरेक वर्ष कटान गर्ने परिमाण (v1) = G/Nc =

४०००/१० = ४०० घन फिट, यसरी यस विधिमा ४०० घनफिट काठ उत्पादन हुने गरी एकै ठाँउमा रुखहरू

छपान गरिन्छ र काटिन्छ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित।

प्रदेश सचिव

*अनुसूची-६.....

अनुसूची-७

दफा ८ सँग सम्बन्धित

रुख सहितको मुना प्रणालीमा (Coppice with Standards System) उत्पादन परिमाण

(आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

रुख सहितको मुना प्रणालीले बहु तले (Multi-storey) वनको निर्माण गर्दछ, जसमा मुना प्रणालीबाट बिरुवाहरू उमारिन्छ भने केही बिरुवाहरू बीउबाट पुनरुत्पादन भएका हुन्छन् । यो प्रणाली विभिन्न किसिमका वन पैदावारहरू जस्तै : काठ, दाउरा, पोल उत्पादन गर्न उपयुक्त हुन्छ । यस प्रणालीमा वनलाई विभिन्न वार्षिक कटान क्षेत्रमा विभाजन गरिन्छ । वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या मुनाको बालीचक्र बराबर हुन्छ । मानौं, वन को क्षेत्रफल A हे, मुनाको बाली चक्र : R वर्ष, वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या N: A/R वटा

उदाहरणको लागि,

वन को क्षेत्रफल १०० हे, मुनाको बाली चक्र : १० वर्ष

वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या N: १००/१० : १० वटा

साधारणतया मुनाको बालीचक्र प्रजाती र वन पैदावार अनुसार १० देखि ३० वर्षको हुन्छ ।

यस प्रणालीको वार्षिक कटान क्षेत्रमा मुनाहरू सबै कटान गर्दा बीउबाट उत्पादन भएका केही रुखहरू कम्तिमा अर्को बाली चक्र (मुनाको) सम्मको लागि राखिन्छ ।

यसैगरी मुनाको उमेरकै २० देखि ३० प्रतिशत बीउबाट आएका पुनरुत्पादनहरू पनि छनौट गरेर हुर्काउने कार्य गरिन्छ । बीउबाट आएका रुखहरूको कटान र मुना आउने ठुटाहरू कुनै कारणले नष्ट भै हुन आएको खाली ठाउँमा बीउबाट वा वृक्षारोपण गरेर पनि पुनरुत्पादन गर्न सकिन्छ । केही बालीचक्र पछि यसले बहुतले (Multi-storey) वनको निर्माण गर्दछ, जसमा मुनाबाट पुनरुत्पादन भएको समान उमेरका बिरुवाहरू हुन्छन् भने बीउबाट पुनरुत्पादन भएका बिरुवाहरू विभिन्न उमेर समूहका हुन्छन् । बीउबाट पुनरुत्पादन भएका रुखहरू (Standards) को संख्याको निर्धारण रुखको उमेर, छत्रको फैलावट, लक्षित व्यास, र मुनाबाट पुनरुत्पादन हुने प्रजातीको छायाँ सहने क्षमतामा निर्भर गर्दछ । साधारणतया बीउबाट पुनरुत्पादन भएका रुखको छत्रले ५० प्रतिशत भन्दा बढी जमीनको भाग ओगट्नु हुँदैन । त्यसैले बिरुवाको उमेर बढ्दै जाँदा रुखहरूको संख्या पनि घट्दै जान्छ । अथवा बहुवर्षिय वनमा रुखहरूको संख्या पनि उमेर अनुसार नै एकिन गर्नु पर्दछ । जुन तलको तालिकामा दिईएको छ ।

बीउबाट पुनरुत्पादनभएका रुखको उमेर	कायम रहने रुख संख्या (प्रति हेक्टर)
२०	५०
४०	३०
६०	१३
८०	७

मुना प्रणाली अन्तर्गत पुनरुत्पादन हुने प्रजातीहरू छायाँ सहन सक्ने, मुना उत्पादन गर्न सक्ने र साना गोलाई भएका हुनु पर्दछ भने माथिल्लो छत्रमा रहने बीउ बाट पुनरुत्पादन हुने प्रजातीहरू प्रकाशार्थी (Light demander), काठ दिने र मुना दिने प्रजाती जस्तै वा भिन्न प्रजाती हुन सक्दछ । माथिल्लो तहको रुखहरूले हलुका छायाँ प्रदान गर्दछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

प्रकाश साह

अनुसूची-८
दफा ९ सँग सम्बन्धित

युनिफर्म छत्र प्रणाली/बीउ रुख प्रणालीमा (Uniform Shelterwood System/Seed Tree Method) उत्पादन परिमाण
(आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

युनिफर्म छत्र प्रणालीमा पुनरुत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डको कुनै एक भागबाट कटान शुरू गरिन्छ र त्यस पछिका वर्षहरूमा मेसैसँग कटान गर्दै गईन्छ । यस प्रणालीमा एडभान्स ग्रोथ (Advance growth) कायम राखिदैन । यस प्रणालीमा बाली चक्र र पुनरुत्पादन अवधि को आधारमा वन खण्ड/कम्पार्टमेन्टलाई विभिन्न पेरियोडिक (Periodic Block/Sub-compartment) ब्लक/सब कम्पार्टमेन्टहरूमा विभाजन गरिन्छ । वनको अवस्था अनुसार एउटा सब कम्पार्टमेन्टमा पुनरुत्पादन कटान, तयारी कटान, अन्यमा पल्ल्याउने तथा सुधार कटान गरिन्छ । इरिगुलर सेल्टरउड प्रणाली जस्तै यस प्रणालीमा पनि कटान गरिने परिमाण दुई किसिमले निर्धारण गर्न सकिन्छः

- १) क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा (By area and number of stems)
- २) क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (By area and volume)

पुनरुत्पादन कटानमा कटान गरिने रुखहरूको संख्या/आयतन निर्धारण गर्दा राखिने माउ/छहारी रुखको संख्या बाहेक बाँकी रुखहरूलाई कटान गरिने रुखहरूको रूपमा हिसाब गर्नुपर्छ । यस प्रणालीमा पनि अनुसूची २ मा भएको Yield Regulation तरिकालाई अपनाईन्छ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-९

दफा १० सँग सम्बन्धित

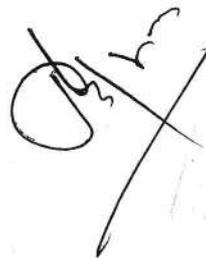
सुधार कटान (Improvement Felling)

प्राकृतिक वनमा धेरै जस्ता लाश्रा, पोल वा बढ्दा उमेरका रुखहरू भएको स्थानमा समेत बुढा, टुप्पो भाँचिएका, सुकेका वा अस्वभाविक रूपमा ठूलो छत्र भएका रुखहरू पनि मिसिएर रहेका हुन्छन् । यी रुखहरू बढ्दैनन् तर यी रुखहरूले धेरै ठाँउ ओगटेका हुन्छन् । यीनले अन्य बढ्दो उमेरका रुखहरूको वृद्धिमा समेत असर पारिरहेका हुन सक्छन् । यसरी नबढ्ने रुखहरू खडा रहने र बढ्दो उमेरको रुखले स्थान नपाउने हुँदा वनको उत्पादकत्व घट्छ । तसर्थ बढ्दो उमेरका रुखविरुवालाई असर पारिरहेको माथि उल्लेखित प्रकारका रुखहरू कटान गरी हटाउने कार्यलाई सुधार कटान (Improvement felling) भनिन्छ । यसलाई (Accessory Silviculture System) पनि भनिन्छ ।

विशेष गरी पत्ल्याउने कार्य गरिने वन क्षेत्रमा वनको अवस्था सुधार गरी उत्पादकत्व बढाउन सुधार कटान गरिन्छ । सुधार कटान गर्दा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका, र नबढ्ने रुखहरू जसले अन्य बिरुवाको वृद्धि विकासमा बाधा पुर्याउछ, त्यस्ता रुखहरू मात्र कटान गरी हटाउनु पर्दछ । यसबाट वन क्षेत्रमा रहेका अनुत्पादक तथा अरुको वृद्धि विकासमा अवरोध पुर्याउने रुखहरू क्रमशः हट्दै गई सो स्थानमा बढ्दा उमेरका रुखहरू हुर्कदै गएर वनको अवस्थामा सुधार हुँदै जान्छ । सुधार कटान अन्तर्गत निम्नअनुसार उत्पादन नियमन गर्न सकिन्छ । क्षेत्रफल र आयतन (रुख संख्या) को आधारमा, भू-क्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बुढा रुखहरू हटाउन सकिनेछ ।

वन क्षेत्रलाई कटान चक्र वर्षले भाग गरी हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकालिन्छ । कटान क्षेत्रको सङ्ख्या कटान चक्र वर्ष बराबर हुन्छ । हरेक वर्ष एक/एक वटा कटान क्षेत्रमा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका, र नबढ्ने रुखहरूका साथै Undesirable species का रुखहरू हटाईन्छ । सुधार कटान गरिने खण्डमा रहेका जम्मा रुखहरू मध्ये एक पटकमा २० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी उपरोक्त प्रकृतिका अनुत्पादक रुखहरू हटाउन सकिनेछ ।

पहिलो चक्रको सबै क्षेत्रमा कटान कार्य सम्पन्न पश्चात पुनः दोस्रो चक्र शुरु हुन्छ वा वनको अवस्था र वन व्यवस्थापनको उद्देश्य अनुरूप उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाउन सकिनेछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१०

दफा ११ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित
बाली चक्र निर्धारण (Crop Rotation)

विरुवा रोपे वा उम्रेदेखि परिपक्व भई उपयोग गर्न लायक हुँदासम्मको अवधिलाई बाली चक्र भनिन्छ । बाली चक्रलाई वर्षमा उल्लेख गरिन्छ र यो रुख कटान गरिने उमेर हो । रुखविरुवाको वृद्धि बिकासमा स्थानिय हावापानी, माटोको उर्वराशक्ति (Site Quality) अनुसार फरक हुन्छ । त्यसैले समान उमेरको रुखको वृद्धि सबै ठाँउमा एकनाशको हुँदैन । वन व्यवस्थापनको उद्देश्य र (Site Quality) को आधारमा बाली चक्रको निर्धारण गरिन्छ । वन व्यवस्थापनको सन्दर्भमा बाली चक्र एक महत्वपूर्ण अवधारणा हो । बाली चक्रले कम्पार्टमेन्टको संख्या र वार्षिक कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल निर्धारण गर्दछ । नेपालको वनको लागि निम्नानुसारको बाली चक्र अवलम्बन गर्न सकिन्छ:

क्र.सं.	वनको प्रकार	बाली चक्र (वर्ष)
१	तराई साल/तराई साल मिश्रित वन	८०-१००
२	पहाडी साल वन	१००-१२०
३	खयर-सिसौ वन	४०-६०
४	खोटे सल्लाको वन	४०-६०
५	कटुस चिलाउनेको वन	४०-६०
६	उत्तिसको वन	२०-४०
७	गोब्रे सल्लाको वन	१००-१४०
८	देवदारको वन	१२०-१६०
९	खर्सुको वन	१२०-१४०
१०	वृक्षारोपण गरी हुर्काइने छिटो बढ्ने प्रजातिको वन	१०-२०
११	टिक वन	४०-६०
१२	पाटुले सल्ला	४०-६०

J.K. Jackson, 1990: Manual of Afforestation Vol. 2, Ram Prakash 1986: Forest Management को आधारमा र नेपालमा वन व्यवस्थापनको अभ्यासको आधारमा तयार गरिएको ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-११
दफा १२ सँग सम्बन्धित
वन सिमाना सर्वेक्षण

वनको नाम:

सर्भे मिति:

सर्भे गर्नेको नाम र हस्ताक्षर:

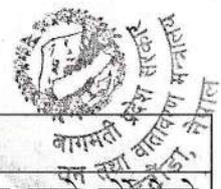
प्रयोग गरिएको GPS को नाम:

सि.नं.	प्रकार (के को सर्भे गरिएको हो)	स्टेशन	देशान्तर (Longitude -X)	अक्षांश (Latitude -Y)	कैफियत

वनको सिमाना सर्वेक्षण गर्दा निम्न तरिका अपनाईनेछ:

- सिमानामा रहेका सामुदायिक वन, निजि जग्गाका धनीहरूसँग छलफल र उनीहरूको समेत उपस्थितिमा सर्वेक्षण कार्य गरिनेछ ।
- वन सिमानाका हरेक घुम्ती/मोड/दिशापरिवर्तन भएको स्थान (Turning point) को GPS रिसिभरले डाटा लिने । सर्भे टिममा कम्तीमा २ जना (३ जना भए उत्तम) रहने व्यवस्था गर्ने र GPS रिसिभरले डाटा लिने ले अगाडि डाटा लिनु पर्ने स्थान हेरी सहयोगी साथीलाई त्यस स्थानमा उभिन भन्ने र पछि त्यस स्थानमा गएर GPS रिसिभरले डाटा लिने । सहयोगी साथीलाई पनः अगाडिको अर्को बिन्दुमा उभिन लगाउने । एवं रितले सर्भे गर्दै जाने । खासगरी यु आकारको मोडमा गल्ती हुने सम्भावना ज्यादै हुने भएकोले माथिको प्रकृया अनिवार्य रूपमा अपनाईने ।
- तीन जनाको टोली भएमा एक जनाले GPS डाटा लिने, अर्को एक जनाले फिल्डबुक राख्ने र अर्को एक जना अगाडिको GPS डाटा लिने बिन्दुमा उभिने गर्नु पर्दछ । दुई जना मात्र भए फिल्डबुक राख्ने र GPS डाटा लिने काम एकै जनाले गर्नु पर्दछ ।
- GPS पोईन्ट टाढा-टाढा लिएमा वन क्षेत्र छुटने वा अन्य क्षेत्र गाभिने सम्भावना हुन्छ । नजिक-नजिक लिएमा राम्रो हुन्छ, बिग्रदैन तर धेरै पोईन्ट लिन समय पनि धेरै लाग्ने भएको हुँदा सिधा ठाउमा पोईन्ट लिई राख्नुपर्दैन । दिशा परिवर्तन भएको स्थानमा अनिवार्य रूपमा घटीमा ५ मिटरसम्मको फरकमा पोईन्ट लिनुपर्दछ ।
- खोला, नदी, बाटो आदि वस्तुस्थितिको सर्वेक्षण (Survey of existing features) वनक्षेत्र भित्रका खोला, नदी, बाटो, गोरेटो, पहिरो, पोखरी, आवादी, अतिक्रमित वनक्षेत्र, झाडि बुट्यान आदि सबैको GPS रिसिभरले डाटा लिईनेछ । यी विभिन्न वस्तुस्थितिको सर्भे गर्ने तरिका निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

प्रदेश सचिव

वस्तु (Features)	सर्भे गर्ने तरिका
बाटो, गोरेटो आदि जस्ता कुराहरु (Linear features)	बाटो गोरेटोको हरेक घुम्ती रहेको स्थानमा बाटो गोरेटोको बिचमा पोईन्ट लिने र बाटो गोरेटोको औषत चौडाई नाप गर्ने ।
खोला, नदी जस्ता कुराहरु (Linear features like river, streams etc.)	खोला, नदीको एक किनाराबाट सबै घुम्तीमा पोईन्ट लिने, कुन किनाराबाट सर्वे गरेको हो नोट गर्ने र खोला नदीको औषत चौडाई समेत नोट गर्ने । एउटै खोलाको कुनै ठाउँमा एउटा किनारा कुनै ठाउँमा अर्को किनाराको नाप लिनु हुँदैन ।
आवादी, अतिक्रमित वनक्षेत्र, झाडि बुट्यान क्षेत्र, पोखरी, पहिरो जस्ता क्षेत्रफल हुने कुराहरु (Area features like cultivated land, shrub land etc.)	अनुमानित क्षेत्रफल ०.२५ हेक्टर वा सो भन्दा कम भए बिचमा पर्ने गरी एउटा पोईन्ट लिने अन्यथा वरिपरीका पोईन्ट लिने ।
पोखरी (पानी भएको)	अनुमानित क्षेत्रफल ०.२५ हेक्टर वा सो भन्दा कम भए पोखरीको एक छेउमा एउटा पोईन्ट लिने र कुन दिशा तर्फको पोईन्ट हो नोट गर्ने अन्यथा पोखरीको वरिपरीका पोईन्टहरु लिने ।
घर, मन्दिर, पुल जस्ता कुराहरु (Point features like house, temple etc.)	सम्भव भए बिचमा नभए छेउमा एक वटा पोईन्ट लिने र कता तर्फ पोईन्ट लिएको हो नोट गर्ने ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१२

दफा १४ सँग सम्बन्धित

कम्पार्टमेन्ट तथा सब कम्पार्टमेन्ट विभाजन सम्बन्धी व्यवस्था

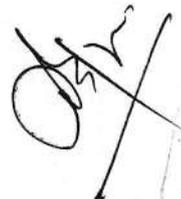
क. कम्पार्टमेन्ट विभाजन (Division of block into compartments)

वन क्षेत्रलाई भिरालोपनाको आधारमा ० डिग्री देखि १९ डिग्री भन्दा कम, १९ डिग्री देखि ३१ डिग्री सम्म र ३१ डिग्री भन्दा माथिको भाग छुट्टिने गरी स्लोप नक्सा तयार गर्नु पर्दछ । वन व्यवस्थापनको लागि अपनाईने वन सम्बर्द्धन प्रणाली तथा कार्य प्रक्रिया समेतलाई विचार गरी कम्पार्टमेन्टमा विभाजन गर्नुपर्दछ । वन व्यवस्थापनको हिसावले कम्पार्टमेन्टलाई पूर्ण इकाई (Self-contained unit) को रूपमा गर्ने वा विभिन्न कम्पार्टमेन्टमा रहेका सब-कम्पार्टमेन्टहरू जोडेर कटान श्रृङ्खला (Felling series) बनाउने भन्ने कुरा पहिले नै स्पष्ट हुन आवश्यक छ । छत्र प्रणालीमा कटान श्रृङ्खलालाई आवधिक खण्ड (Periodic block) मा विभाजन गर्नु पर्दछ । *..... । छनौट प्रणाली (Selection system) अपनाईने भए कटान श्रृङ्खलालाई कटान चक्र (Felling cycle) को आधारमा कटान क्षेत्र (Felling area) मा विभाजन गर्नु पर्दछ (periodic block) को संख्या पुनरुत्पादन अवधि र बाली चक्रमा भर पर्दछ । जस्तो १०० वर्षको बाली चक्र र १० वर्षको पुनरुत्पादन अवधि भएमा Periodic block (sub-compartment) को संख्या १० वटा हुन आउछ । यस्तै वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या बाली चक्रमा भर पर्दछ । छनौट प्रणालीमा कटान क्षेत्रको संख्या कटान चक्र बराबर हुन्छ । ५ वर्षको कटान चक्र अपनाएमा वनलाई (कटान श्रृङ्खला) लाई ५ वटा कटान क्षेत्रमा विभाजन गर्नु पर्दछ ।

कम्पार्टमेन्टलाई पूर्ण इकाईको रूपमा लिई वन व्यवस्थापन गर्ने भएमा हरेक कम्पार्टमेन्टमा आवश्यक संख्यामा Periodic block/annual coupes/felling area (sub-compartment) हुनु पर्दछ । सबै भागमा एकै उमेरका रुखहरू नभई फरक-फरक उमेरका रुखहरू भएको क्षेत्र पर्ने गरी कम्पार्टमेन्ट छुट्याउनु पर्दछ ताकी कुनै सब-कम्पार्टमेन्टमा कटान गर्न लायक वयस्क वा ज्यादै बुढा रुख भएको क्षेत्र, कुनै सब-कम्पार्टमेन्टमा बढ्दा उमेरका रुख भएको क्षेत्र, यस्तै अन्यमा साना रुख, पोल अवस्थाको वन, लाश्रा अवस्थाको वन भएको क्षेत्र छुट्याउन सकियोस् । सिमाना सर्भे र अन्य वस्तुस्थिति सर्वेको डाटा (Gogle Earth) मा अपलोड गरेर कम्पार्टमेन्टहरू विभाजन गर्न सजिलो हुन्छ । गुगल अर्थबाट कम्पार्टमेन्टको सिमानाको कोअर्डिनेट पोइन्ट समेत निकाल्न सकिन्छ ।

सेल्फ कन्टेन्ड कम्पार्टमेन्टको अवधारणामा काम नगर्ने भए वनलाई उपयुक्त क्षेत्रफलका कम्पार्टमेन्टमा विभाजन गर्नु पर्दछ । पछि यी कम्पार्टमेन्टमा रहेका सब-कम्पार्टमेन्टहरूलाई विभिन्न कटान श्रृङ्खला मध्ये कसमा राख्ने भन्ने सब-कम्पार्टमेन्टको वनको अवस्था हेरेर तोक्नु पर्दछ । वनको क्षेत्रफल हेरी १ वा बढी कटान श्रृङ्खला हुन सक्छन् । सेल्फ कन्टेन्ड कम्पार्टमेन्ट अवधारणामा कम्पार्टमेन्टले नै कटान श्रृङ्खलाको काम गर्दछ । सेल्फ कन्टेन्ड अवधारणा अवलम्बन नभए कटान श्रृङ्खला कुन-कुन सब-कम्पार्टमेन्ट मिलाएर गराउने भन्ने कुरा योजनामा स्पष्ट लेख्नु पर्दछ ।

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा झिकिएको ।

प्रदेश सचिव

सामुदायिक वनहरूको क्षेत्रफल थोरै रहेको र वनको अवस्था (उमेर) पनि प्राय एकैनाश (एउटा सा.व.मा) रहेको हुँदा एक वटा सामुदायिक वनलाई एक वटा कम्पार्टमेन्ट बनाउने र धेरै वटा सामुदायिक वन मिलाएर एक वटा कटान श्रृङ्खला बनाई वन व्यवस्थापन गर्नु उचित हुने देखिन्छ । यसको लागि नीतिगत व्यवस्था हुन आवश्यक छ । उपयुक्त सामुदायिक वनलाई सेल्फ कन्टेन्ड इकाईको रूपमा व्यवस्थापन गर्न नसकिने भने होईन ।

कम्पार्टमेन्टको क्षेत्रफलले अग्नी रेखाको घनत्व निर्धारण गर्दछ । यसले कति वनक्षेत्र अग्नी रेखामा जाने भन्ने र अग्नी रेखा निर्माण तथा मर्मतमा लाग्ने खर्चमा समेत असर पर्दछ । अग्नी रेखाको घनत्व ज्यादै कम भयो भने अग्नीरेखा प्रभावकारी हुँदैन, ज्यादै बढी भयो भने खर्च बढी लाग्छ । तसर्थ उपयुक्त क्षेत्रफलको कम्पार्टमेन्ट निर्माण गर्नु पर्दछ । अवस्था हेरी २०० देखि ४०० हे क्षेत्रफलको कम्पार्टमेन्ट निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । २०० हेक्टर भन्दा कम क्षेत्रफलको वन भएमा एक वटा मात्र कम्पार्टमेन्ट हुन्छ र अग्नीरेखा वनको सिमानामा मात्र निर्माण गर्नु पर्दछ । ५० हेक्टर भन्दा सानो सब-कम्पार्टमेन्ट वरिपरी अग्नी रेखा निर्माण गर्नु हुँदैन ।

ख. सब-कम्पार्टमेन्ट विभाजन (Division of compartment into sub-compartments)

सेल्फ कन्टेन्ड अवधारणा अनुसार काम गर्ने भएमा हरेक कम्पार्टमेन्टलाई आवधिक खण्ड/वार्षिक कटान क्षेत्र/कटान क्षेत्रको संख्या बराबरको संख्यामा सब-कम्पार्टमेन्ट बनाउनु पर्दछ । एउटा कम्पार्टमेन्टका सबै सब-कम्पार्टमेन्टको क्षेत्रफल बराबर हुने गरी छुट्याउनु पर्दछ । सम्भव भएसम्म सब-कम्पार्टमेन्टको क्षेत्रफल ५० हेक्टरको गराउनु उचित हुन्छ ।

सेल्फ कन्टेन्ड अवधारणा अनुसार नगर्ने भए सब-कम्पार्टमेन्टको संख्या एउटा कटान श्रृङ्खलामा आवश्यक पर्ने आवधिक खण्ड/वार्षिक कटान क्षेत्र/कटान क्षेत्रको संख्या बराबर वा यसको गुणांक (Multiple) मा हुनु पर्दछ । साथै सबै सब-कम्पार्टमेन्टको क्षेत्रफल बराबर हुनु पर्दछ । मानौ वनलाई एक वटा मात्र कटान श्रृङ्खलाको रूपमा लिईयो । बाली चक्र १०० वर्ष र पुनरुत्पादन अवधि १० वर्ष लिईयो भने वनको क्षेत्रफल अनुसार सब-कम्पार्टमेन्टको संख्या १० वटा, २० वटा, ३० वटा वा यस्तै गुणांकमा बनाउनु पर्दछ । एउटै सब-कम्पार्टमेन्टमा वनको अवस्था (उमेर, प्रजाती समिश्रण आदि) उल्लेखनिय रूपमा फरक हुनु हुँदैन ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१३

दफा १५ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित नक्सा सम्बन्धी व्यवस्था

GPS को डाटा डाउनलोड गर्न छुट्टै सफ्टवेयर आवश्यक पर्दछ । यसको लागि Map source, GPS utility जस्ता सफ्टवेयर प्रयोग गर्न सकिन्छ । नक्सा बनाउँदा वनक्षेत्र भित्र रहेका सबै कुराहरु देखिने गरी निम्न नक्साहरु तयार गरिनेछ ।

- वनको सबै कुराहरु: बाटो, खोला, आवादी/अतिक्रमण क्षेत्र, चौर, धार्मिक स्थल, खोल्सी, गोरेटो आदि (वस्तुस्थिति देखिने नक्सा)
- ब्लक र तीनको क्षेत्रफल देखिने नक्सा
- ब्लक र कम्पार्टमेन्ट देखिने नक्सा
- कम्पार्टमेन्ट र सब-कम्पार्टमेन्ट देखिने नक्सा
- कम्पार्टमेन्ट, सब-कम्पार्टमेन्ट र ती भित्र राखिएका स्याम्पल प्लट देखिने नक्सा
- कम्पार्टमेन्ट र सब-कम्पार्टमेन्ट छुट्याउने बिन्दु देखिने नक्सा
- भिरालोपना, मोहडा र उचाई देखिने नक्सा
- वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु देखिने नक्सा
- अन्य आवश्यक नक्साहरु

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१४

दफा १५ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित

नमूना प्लट निर्धारण, प्लटमा रुख विरुवा मापन र वनको मौज्दात विश्लेषण सम्बन्धी व्यवस्था

क. नमूना प्लट निर्धारण

वन श्रोत सर्वेक्षणको लागि नमूना प्लटहरू निर्धारण गरिनेछ । सर्वप्रथम नमूना प्लटको संख्या र एक प्लट देखि अर्को प्लटको दुरी हिसाव गर्नु पर्दछ । यसरी प्लटको संख्या र एक प्लटबाट अर्को प्लटको दुरी निर्धारण भएपछि प्लटहरूलाई हिसाव गरिएको दुरीमा पर्ने गरी नक्सामा देखाउनु पर्दछ । यो कार्य GIS application को सहायताले गर्न सकिन्छ । GIS मा एक प्लटबाट अर्को प्लटको दुरी ठिकसँग कायम गरेर प्लट देखाउन सकिन्छ र देखाईएको प्लटको कोअर्डिनेट स्वतः प्राप्त हुन्छ । GIS मा मोटामोटी दुरी कायम हुने गरी प्लट सृजना गर्नु पर्दछ । सृजना गरिएका प्लटको कोअर्डिनेट समेत सफटवयरले नै निकाल्छ । यो कार्य कम्प्युटरमा नै गर्नु पर्दछ । हरेक सब-कम्पार्टमेन्टमा कम्तीमा ५ वटा नमूना प्लट हुनु पर्दछ ।

ख. नमूना प्लटमा रुख विरुवा मापन

नमूना प्लटमा रुखविरुवा मापन: रुख विरुवा मापन गर्नु भन्दा पहिले नक्सामा देखाइए अनुसार फिल्डमा स्याम्पल प्लट Locate गर्नु पर्दछ । यसको लागि स्याम्पल प्लटको कोअर्डिनेट GPS मा अपलोड गर्नु पर्दछ वा प्लटको कोअर्डिनेट हातैले पनि GPS रिसिभरमा ईन्ट्री गर्न सकिन्छ । प्लट कोअर्डिनेट GPS रिसिभरमा अपलोड वा ईन्ट्री गरिसकेपछि सो प्लटमा GPS रिसिभरको सहायताले Go to गरेर पुग्न सकिन्छ । प्लटको नजिकमा पुग्न थालेपछि Arriving भन्ने सन्देश GPS रिसिभरमा आउँछ । यो सन्देश आईसकेपछि बिस्तारै अगाडि बढ्दै जानु पर्दछ । रिसिभरको स्कृनमा प्लट पुग्न कति दुरी बाँकी छ भन्ने देखाईरहेको हुन्छ । जता जाँदा दुरी घट्छ उतै हिड्नु पर्दछ । GPS को एकुरेसी अनुसार १० देखि २ मिटर नजिक पुगेपछि प्लट लिनु पर्दछ ।

गोलाकार प्लटको हकमा GPS ले देखाएको बिन्दुलाई केन्द्र मानी प्लट बनाउनु पर्दछ भने आयताकार प्लट लिने भए पहिले नै GPS ले देखाएको बिन्दुबाट कतातर्फ प्लट राख्ने भन्ने नियम बनाएर त्यतै तर्फ प्लट राख्नु पर्दछ । प्लटको कति नजिक पुगेर प्लट राख्ने भन्ने कुरा पहिला नै निर्धारण गर्नु पर्दछ । उदाहरणको लागि २ मिटर नजिक पुगेपछि प्लट राख्ने भन्ने नियम बनाएको भए हरेक प्लट राख्दा २ मिटर नजिक देखाएको स्थानमा नै प्लट राख्नु पर्दछ । कहि २ मिटर नजिक, कहि १ मिटर नजिक, कहि ५ मिटर नजिक गर्नु हुँदैन । यसले स्याम्पलिङ्ग बायस बढाउँछ । यसरी प्लट लोकेट गरिसकेपछि स्याम्पल प्लट बनाउनु पर्दछ र स्याम्पल प्लट भित्रका रुख, पोलको मापन गर्नु पर्दछ भने विरुवा/लाश्राको जात अनुसार गणना गरी डाटा रेकर्डिङ सिटमा लेख्नु पर्दछ स्याम्पल प्लटको साइज, रुखविरुवा मापन सम्बन्धमा सामुदायिक वनको स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन लाई अपनाई गर्न सकिन्छ । डाटा रेकर्डिङ निम्न ढाँचामा गर्न सकिन्छ ।

वन स्रोत सर्वेक्षणको तथ्याङ्क लेख्ने फाराम

वनको नाम: सब-कम्पार्टमेन्ट वा कटानक्षेत्रको नाम:.....

मिति: स्रोत सर्वेक्षण गर्नेको नाम:..... हस्ताक्षर:

प्लट नं	प्रजाती	विरुवा संख्या	लाश्रा संख्या	ब्यास (से.मि.)	उचाई (मिटर)	अवस्था	क्लास

ग. वनको मौज्जात विश्लेषण

फिल्डबाट वन श्रोत मापनको डाटा प्राप्त भैसकेपछि डाटा विश्लेषण गरेर वनको मौज्जात सम्बन्धी विवरण निकालिनेछ । मौज्जातको डाटा विश्लेषणको लागि आधुनिक र उपयुक्त software प्रयोग गर्न सकिन्छ । मौज्जात सम्बन्धी विश्लेषणको नतिजा हरेक सब-कम्पार्टमेन्ट र कम्पार्टमेन्टको अलग अलग निकाल्नु पर्दछ भने वनको एकमुष्ठ पनि निकाल्नु पर्दछ । विश्लेषणबाट निम्न कुराहरु निकाल्नु पर्दछ ।

- प्रजाति अनुसार रुख, पोल, लाश्रा र विरुवाको संख्या प्रति हेक्टर
- प्रजाति अनुसार रुख र पोलको आयतन प्रति हेक्टर
- आधार क्षेत्रफल (Basal Area) प्रति हेक्टर
- रुख तथा पोलको औषत ब्यास (अलग-अलग)
- टपहाइट
- प्रजाति समिश्रणको अवस्था देखिने पाईचार्ट (रुख, पोल, लाश्रा र विरुवाको अलग अलग बनाउने)
- प्रति हेक्टर संख्याको आधारमा,
- प्रति हेक्टर आयतनको आधारमा र प्रति हेक्टर आधार क्षेत्रफल (Basal Area) को आधारमा ब्यास समूह अनुसार रुख तथा पोलको संख्या र आयतन) बार चार्टमा देखाउदा उपयुक्तहुने
- ब्यास समूह अनुसार राम्रा र 4D रुखहरुको प्रति हेक्टर संख्या र आयतन (बार चार्टमा देखाउँदा राम्रो हुने)
- ब्यास र उचाईको सम्बन्ध (चार्टमा देखाउने)
- व्यास र आयतनको सम्बन्ध (चार्टमा देखाउने)

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१५

दफा १७ सँग सम्बन्धित

पुनरुत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेन्टहरूको रुख नक्साङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था

रुख नक्साङ्कनमा रुख/पोलको व्यास, उचाई आदि मापन गर्नुका साथै रुख/पोलको फेदको GPS पोईन्ट समेत लिइनुका साथै हरेक रुखमा रुख नम्बर समेत लगाइन्छ र GPS पोईन्टबाट GIS मा रुखको अवस्थिति देखिने गरी नक्सा तयार गरिन्छ । रुख नक्साङ्कन खर्चको हिसावले सम्पूर्ण रुख गणना (Total enumeration) भन्दा खासै महँगो पर्दैन तर GIS/GPS को प्रयोग आवश्यक पर्दछ । रुख नक्साङ्कनका निम्न फाईदाहरू छन् (जो सम्पूर्ण रुख गणनासँग तुलना गर्ने मिल्दैन) ।

- रुख र पोलहरूको अवस्थिति नक्सामा नै देखिने हुँदा रुखको बितरण (Distribution) थाहा हुन्छ (कुन ठाँउ खाली छ कहाँ बाक्लो छ भन्ने स्पष्ट नक्सामा हेर्न सकिने)
- कुनै पनि रुख स्थलगत रूपमा GPS को सहायताले पत्ता लगाउन सकिन्छ र त्यसको नाप साईज जाँच गर्न सकिन्छ ।
- सबै रुखको डाटाबेस निर्माण हुने हुँदा कुनै रुख हानी नोक्सानी भएको पत्ता लगाउन सकिन्छ र हानी नोक्सानीको सजिलै मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।
- वनमा रहेका र हानी नोक्सानी वा कुनै कारणले नष्ट भएका रुखहरूको विवरण अध्यावधिक हुन्छ/गर्न सकिन्छ । यसका साथै हानी नोक्सानी नियन्त्रण गर्न सहयोग पुग्छ । चोरी कटानी गर्नेको मनोबल घट्छ ।
- माउरुखहरू सबै क्षेत्रमा बराबर पर्ने गरी कायम गर्न सकिन्छ र माउरुखको उपयुक्तता सजिलै स्थलगत रूपमा जाँच गर्न सकिन्छ ।
- कटान गर्ने रुखहरू यकिन साथ पहिले नै पहिचान भैसक्ने हुँदा छपान गर्न सजिलो र छपानमा अनियमितता हुने सम्भावना रहँदैन ।
- हरेक वर्ष कुन स्थानबाट कति रुख कटान गर्ने भन्ने कुरा यकिनका साथ नक्साबाट हिसाव गर्न सकिन्छ र कटान पश्चात नक्सा अध्यावधिक गर्न सकिन्छ ।
- रुख नक्साङ्कनको लागि लिईएको फिल्ड डाटा निम्न फाराममा रेकर्ड गर्न सकिन्छ ।

फिल्ड डाटा लिने फारमको नमूना

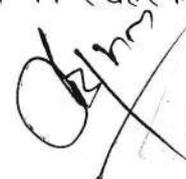
क्र.सं.	जि.पि.एस. वे पोईन्ट	रुख नम्बर	प्रजाति	व्यास (से.मी.)	उचाई (मिटर)	अवस्था	गुणस्तर

GPS ले रुख/पोलको फेदको डाटा लिएपछि सो को पोईन्ट नम्बर आउँछ । यसलाई वे पोईन्ट भनिन्छ । GPS वे पोईन्टमा यही नम्बर लेख्नु पर्दछ । GPS वे पोईन्ट हरेक रुख/पोल को अलग-अलग आउँछ । यस्तै GPS पोईन्ट लिईसकेपछि रुखमा नम्बर लगाउनु पर्दछ । टिनको पातामा तयार गरिएको ट्याग ठोकेर वा रुखमा ब्लेज काटेर इनामेलको प्रयोग गरेर पनि रुख नम्बर हाल्न सकिन्छ । ट्याग सकभर सानो भर्थाड प्रयोग गरेर मानिसले सजिलै पुग्न नसक्ने गरी माथि ठोक्नु पर्दछ । तल ठोकिएको ट्याग उक्काएर फालिदिन सक्ने सम्भावना रहन्छ । यस्तै तल ठोकिएको ट्याग आगो आदिबाट समेत क्षति हुन सक्छ । पोलमा नम्बर राख्नु पर्दैन । अवस्थामा सुकेको, टुप्पो भाँचिएको, ज्यादै बुढो, बाडगोटिडगो, मर्न लागेको, रोग लागेको आदि भए 4D, अन्यथा जि (Good)लेख्नु पर्दछ । यस्तै गुणस्तरमा रुखबाट काठ कति प्राप्त हुन सक्छ भन्ने आधारमा वन नियमावली, २०७९ मा व्यवस्था भए अनुसार क्लास लेख्नु पर्दछ ।

यसरी रुख नक्साङ्कनको लागि डाटा प्राप्त भएपछि GIS बाट रुखहरुको अवस्थिति देखिने नक्सा तयार गर्नु पर्दछ र सोही नक्साको सहायताले माउरुखहरु पहिचान गर्नु पर्दछ । कायम राख्ने माउरुखको संख्याको आधारमा एक माउरुख देखि अर्को माउरुख सम्मको दुरी हिसाव गरी निकाल्न सकिन्छ । यसैको आधारमा उपयुक्त रुखहरु उपलब्ध भएसम्म मोटामोटी दुरी कायम हुने गरी माउरुखहरु पहिचान गर्नु पर्दछ । माउरुख छनौट गर्दा मुख्य प्रजातिका साथै जैविक विविधताको हिसावले केहि अन्य प्रजातिहरुको समेत राख्नु पर्दछ । यसरी नक्सामा माउरुख पहिचान भैसकेपछि अन्य रुखहरु कटान गर्ने रुखमा पर्दछन् । माउरुख र कटान गर्ने रुखहरु नक्सामा पहिचान भैसकेपछि सो को लिष्ट समेत GIS टेबलबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । पुनरुत्पादन कटान गर्दा पुनरुत्पादन कटान अवधिमा कटान गर्नुपर्ने रुखहरु हटाईने हुँदा पहिलो वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रमा पर्ने माउरुख र कटान गर्ने रुखको लिष्ट तयार गर्नु पर्दछ । कटान कार्य सबैभन्दा बुढा रुखहरु भएको स्थानबाट गर्नुपर्ने भएकोले स्थलगत निरीक्षणको आधारमा सब-कम्पार्टमेन्टको कतातिर बुढा रुख छन् भन्ने थाहा हुन्छ र सोही आधारमा त्यसै तर्फ नक्सामा रुखहरु छनौट गर्नु पर्दछ ।

यसरी माउरुख तथा कटान गर्नुपर्ने रुखहरु तथा पहिलो वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रमा रहेका माउरुख र कटान गर्ने रुखहरुको लिष्ट तयार भैसकेपछि कम्तीमा पहिलो वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रमा रहेका माउरुखहरु उपयुक्त छन् छैनन् भनी स्थलगत रुपमा जाँच गर्नु पर्दछ । माउरुखहरुको स्थलगत जाँच गर्नको लागि ती रुखहरुको GPS पोईन्ट भएकोले GPS रिसिभरको सहायताले सजिलै पुग्न सकिन्छ । स्थलगत रुपमा हेर्दा छनौट गरिएको माउरुख उपयुक्त नदेखिएमा नजिकैको अर्को उपयुक्त रुख माउरुखको रुपमा कायम गर्नु पर्दछ र यसको आधारमा नक्सा अपडेट गरी पुनः माउरुख र कटान गर्ने रुखहरुको अन्तिम लिष्ट तयार गर्नु पर्दछ । यसैको आधारमा पहिलो वर्ष कटान गर्ने स्थानमा रहेका माउरुख र कटान गर्ने रुखहरुको समेत अन्तिम लिष्ट तयार गर्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१६

दफा १८ सँग सम्बन्धित

पुनरुत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेन्टहरूको पुनरुत्पादन सर्भे

पुनरुत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेन्टको पुनरुत्पादनको अवस्था थाहा पाउन पुनरुत्पादन सर्भे गर्नु पर्दछ । पुनरुत्पादन सर्भेबाट विरुवाको परिमाणको अलावा स्थलगत बितरण पनि थाहा पाउनु पर्दछ । यसको लागि पुनरुत्पादन नक्सा तयार गर्नु पर्दछ । पुनरुत्पादन सर्भे २५-५० मिटरको दुरीमा ४ वर्ग मिटरको स्याम्पल प्लट राखी गर्दा उपयुक्त हुने देखिन्छ । स्याम्पल प्लटहरूको कोअर्डिनेट निकालेर सो कोअर्डिनेट GPS रिसिभरमा लोड गरी GPS को सहायताले स्याम्पल प्लट सम्म पुग्नु पर्दछ र गोलाकार वा वर्गाकार प्लट राखेर विरुवा तथा लाश्राको गणना गर्नु पर्दछ । स्याम्पल प्लट लेआउट तथा कोअर्डिनेट निकाल्ने कार्य GIS software को प्रयोग गरी गर्न सकिन्छ । निकालिएको प्लट कोअर्डिनेट GPS रिसिभरमा अपलोड गर्न सकिन्छ । पुनरुत्पादन सर्भेको डाटा निम्नानुसारको तालिकामा रेकर्ड गर्न सकिन्छ ।

पुनरुत्पादन सर्भे गर्दा प्रयोग गरिने फारामको नमुना

प्लट नं	प्रमुख प्रजाती को विरुवा संख्या		अन्य प्रमुख प्रजातिको विरुवा संख्या			अन्य प्रजातिको विरुवा संख्या	
	१ मिटर भन्दा अग्लो		१ मिटर भन्दा होचो	१ मिटर भन्दा अग्लो		१ मिटर भन्दा अग्लो	१ मिटर भन्दा होचो
	संख्या	अवस्था		संख्या	अवस्था		

प्रमुख प्रजातिहरूको नाम नै लेख्नु पर्दछ भने अन्य प्रजातिको नाम उल्लेख नगरी एक मुष्ट अन्य भनेर राख्न सकिन्छ । पुनरुत्पादन गणना गर्दा भविष्यको बालीको रूपमा उपयुक्त जातका रुख विरुवाहरूलाई मात्र गणना गर्नु पर्दछ । पुनरुत्पादन सर्भेबाट डाटा प्राप्त भएपछि विश्लेषण गरी पुनरुत्पादन नक्सा निकाल्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१७

दफा २२ को उपदफा उपदफा (४) सँग सम्बन्धित

वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन भईरहेको वनमा ढलापडा तथा सुखड खडा रुखहरु सङ्कलन

अवस्था	के गर्ने
पुनरुत्पादन कटान गर्ने सबकम्पार्टमेन्टमा रुख कटान नभएको क्षेत्रमा रुख ढलेमा	*ढलेका तथा सुखड खडा रुखहरु यथासक्य छिटो संकलन गर्ने र पुनरुत्पादन कटान गर्न तोकिएका संख्यामा ढलेका तथा सुखड खडा रुखहरुको संख्या घटाई बाँकी रुखहरु पुनरुत्पादन कटान गर्दा कटान गर्ने, ढलेका तथा सुखड खडा रुखहरु पुनरुत्पादन कटान गर्न तोकिएको संख्या भन्दा बढी भएमा अर्को वर्ष पुनरुत्पादन कटान गर्दा मिलान गर्ने ।
पुनरुत्पादन कटान गरिएको स्थानमा कटान पश्चात कायम राखिएका माउरुखहरु ढलेमा	*ढलेका माउरुखहरु संकलन गर्ने र तोकिएको संख्याका रुखहरु पुनरुत्पादन कटान गर्दा कटान गर्ने, ढलेका तथा सुखड खडा रुखहरु संकलन गरेको कारणले पुनरुत्पादन कटान गर्दा रुख मिलान गर्न नपर्ने ।
पुनरुत्पादन कटान गर्ने सबकम्पार्टमेन्टमा पुनरुत्पादन कटान नभएको स्थानमा माउरुख ढलेमा, चोरिएमा वा भाँचिएमा	माउरुखको स्थलगत निरिक्षण गर्दा ढलेको, भाँचिएको रुख कटान गर्ने रुखको रुपमा परिवर्तन गर्ने र त्यसको सट्टामा अर्को रुख माउरुखको रुपमा कायम गर्ने ।
पुनरुत्पादन कटान गर्ने सबकम्पार्टमेन्ट बाहेक अन्य सबकम्पार्टमेन्टमा रुख ढलेमा	*ढलेका तथा सुखड खडा सबै रुखहरु यथासक्य छिटो संकलन गर्ने र अन्य सबै व्यवस्थापनका कार्यहरु कार्ययोजनामा तोके बमोजिम गर्ने (पुनरुत्पादन कटान गर्न तोकिएका सबै रुख कटान गर्ने, पुनरुत्पादन तयारी कटान वा थिनिङ्ग र सुधार कटान सबै गर्ने, *ढलेका तथा सुखड खडा रुखहरु सङ्कलन गरेको कारणले कटान गर्ने रुख संख्या मिलान गर्न नपर्ने)

दिनांक वन व्यवस्थापन

प्रदेश सचिव

* पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।
 * पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।
 * पहिलो संशोधन, २०८२ द्वारा संशोधित ।

अनुसूची-१८

दफा २६ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित

छपान चेकजाँच प्रतिवेदन

श्री

गा.पा./न.पा./उ.प.म.न.पा./म.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

छपान चेकजाँच प्रतिवेदन

आ.व.

डिभिजन:

प्लटको नाम र किसिम:

सब डिभिजन:

प्लट नं:

छपान रुख संख्या:

छपान टाँचा नं:

.....प्रतिशतले हुने रुख संख्या

छपान रङ्ग:

सि नं.	छपान रुख नं	जात	छपान रजिष्टर अनुसार			चेकजाँच गर्दा			कैफियत
			व्यास ईन्च	उचाई फिट	गुणस्तर	व्यास ईन्च	उचाई फिट	गुणस्तर	

मैले मिति मा गरेको% छपान चेकमा फरक परेकोले छपान सच्याउन सिफारिस गर्दछु/नपरेकोले छपान कार्य ठिक भएको व्यहोरा प्रमाणित गर्दछु ।

चेकजाँच गर्नेको:

दस्तखत:

नाम :

पद :

मिति :

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१९

दफा ३१ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित

कटान रजिष्टर नमुना

श्री

गा.पा./न.पा./उ.प.म.न.पा./म.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

कटान रजिष्टर

आ.व.

डिभिजन:

प्लटको नाम र किसिम:

सब डिभिजन:

कटान गर्ने समूह वा ठेकेदारको नाम र ठेगाना:

छपान रुख संख्या:

टाँचा नः

छपान रङ्गः

क्र.स.	कटान रुखको ठुटा नं	छपान नं.	रुखको जात	गिण्डा नं.	गोलाई ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट	धोद कट्टी			जम्मा आयतन घ. फिट	ग्रेड	नोक्सानी भएको रुखको विवरण	कैफियत
								व्यास ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट				

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

समूहको प्रतिनिधि

सब डि व का को प्रतिनिधि

दस्तखतः

दस्तखतः

दस्तखतः

नामः

नामः

नामः

मितिः

मितिः

मितिः

दिना वन व्यवस्थापन

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२०

दफा ३२ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित
चलानी पूर्जाको नमूना

श्री

गा.पा./न.पा./उ.प.म.न.पा./म.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

प्लटबाट घाटगद्दी सम्म काठ/दाउरा ढुवानी गर्न दिईने चलानी पूर्जा

आ.व.

डिभिजन:

प्लटको नाम र किसिम:

सब डिभिजन:

कटान गर्ने समूह वा ठेकेदारको नाम र ठेगाना:

छापान रुख संख्या:

टाँचा नं:

निकासी म्याद:

घाटगद्दी स्थान:

चालकको नाम र ठेगाना:

सवारी साधनको किसिम र नं:

मिति:

सि. नं.	काठको जात	गोलिया नं.	साईज		आयतन घ फि	कैफियत
			गोलाई ईन्च	लम्बाई फिट		

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

समूहको प्रतिनिधि

सब डि व का को प्रतिनिधि

दस्तखत:

दस्तखत:

दस्तखत:

नाम:

नाम:

नाम:

मिति:

मिति:

मिति:

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२१

दफा ३२ को उपदफा (५) सँग सम्बन्धित

घाटगद्दी रजिष्टर

श्री

गा.पा./न.पा./उ.प.म.न.पा./म.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

घाटगद्दी रजिष्टर

आ.व.

डिभिजन:

प्लटको नाम र किसिम:

सब डिभिजन:

कटान गर्ने समूह वा ठेकेदारको नाम र ठेगाना:

छापान रुख संख्या:

टाँचा नं:

कटान/चिरान म्याद:

निकासी म्याद:

घाटगद्दी स्थान:

मिति	चलानी नं.	काठको जात	गोलिया नं.	गोलाई ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट	धोद कट्टी			जम्मा आयतन घ. फिट	ग्रेड	दाउरा चट्टा	कफियत
							व्यास ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट				

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

समूहको प्रतिनिधि

सब डि व का को प्रतिनिधि

दस्तखत:

दस्तखत:

दस्तखत:

नाम:

नाम:

नाम:

मिति:

मिति:

मिति:

अनुसूची-२२

दफा ३५ सँग सम्बन्धित

कटान क्षेत्रको (प्लट) अन्तिम जाँच फारम नमूना

श्री

गा.पा./न.पा./उ.प.म.न.पा./म.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

कटान क्षेत्र (प्लट) को अन्तिम जाँच फारम

आ.व.

डिभिजन वन कार्यालयको नाम:

सब डिभिजन वन कार्यालयको नाम:

छापान रुख संख्या:

छापान रङ्ग:

कटान क्षेत्रको चारकिल्ला:

पूर्व:

पश्चिम:

उत्तर:

दक्षिण:

मूल्याङ्कन परिमाण

उत्पादन परिमाण

काठ:

क्यू.फि.

काठ:

क्यू.फि.

दाउरा:

चट्टा

दाउरा:

चट्टा

कटान स्वीकृत रुख संख्या	कटान हुन बाँकी रुख संख्या	कटान हुँदा अन्य रुख हानी नोकसानी संख्या		अन्य तरिकाबाट भएको हानी नोकसानी (काठलाई दाउरामा परिणत गरेको)	कैफियत
		लापरवाहीले	मजबुरीले		

नोट:लापरवाहीबाट भएकोमा विगो यकिन गरी प्रचलित रोयल्टी अनुसार जरिवाना हुनेछ ।

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

समूहको प्रतिनिधि

सब डि. व. का. को प्रतिनिधि

वन निर्देशनालयको प्रतिनिधि

दस्तखत:

दस्तखत:

दस्तखत:

दस्तखत:

नाम:

नाम:

नाम:

नाम:

मिति:

मिति:

मिति:

मिति:

६३

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२३

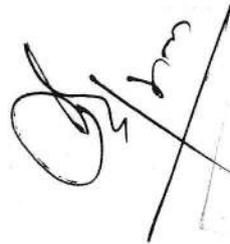
दफा ४८ सँग सम्बन्धित

पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion) का कार्य

पुनरुत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion) को मुख्य उद्देश्य भनेको कटान भएको वा खाली स्थानमा नयाँ विरुवा उम्रने र हुर्कने वातावरण सृजना गर्नु हो ।

यो काम कटान कार्य समाप्त भएपछि मनसुन शुरू हुनु अगावै गरिसक्नु पर्दछ । पुनरुत्पादन अभिवृद्धि अन्तर्गत विभिन्न खालका क्रियाकलापहरू गर्नु पर्ने भएकोले ती कार्यहरू गर्न उपयुक्त समयमा नै गर्नु पर्दछ र जेठ मसान्त भित्र सबै क्रियाकलापहरू सम्पन्न गर्नु पर्दछ । पुनरुत्पादन अभिवृद्धिको लागि आवश्यकता अनुसार निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ ।

- पुनरुत्पादन गर्ने क्षेत्रको संरक्षण गर्ने । जसमा आगलागी, चरिचरण, अनाधिकृत वन प्रवेश तथा जथाभावी रूपमा वनबाट गएका बाटोहरू रोक्ने कार्य लगायत पर्दछन् ।
- कटान पश्चात हाँगाबिगा, झाडी, पातपतिङ्गर हटाउने कार्य ।
- कटानको क्रममा भाँचिएका पोल वा लाश्रा भएमा आवश्यकता अनुसार काटी मुना निकाल्ने कार्य ।
- अवस्था हेरी माटो खुकुलो बनाउन कार्य । यो कार्य बीउ पाकेर झर्ने समय भन्दा केहि समय अगावै गर्नु पर्दछ ।
- कटान क्षेत्रको माउरुख वा वरिपरीका रुखबाट बीउ उत्पादन हुने अवस्था नभएमा वा खाली क्षेत्र रहेमा अन्यत्रबाट बीउ संकलन गरी छर्ने वा विरुवा रोप्ने कार्य ।
- प्राकृतिक पुनरुत्पादन नआएको वा आउन नसक्ने अवस्थामा अन्तिम उपायको रूपमा वा वृक्षारोपणबाट नै पुनरुत्पादन स्थापना गर्ने उद्देश्य भएमा वृक्षारोपण गर्ने ।
- अवस्था हेरी सिचाई गर्ने कार्य ।
- अवस्था हेरी Thinning, Cleaning, Singling गर्ने ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२४

दफा ६० को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित
प्राविधिक परीक्षणका आधार र सिद्धान्त

१. सिद्धान्तहरू

कार्यक्षमता, प्रभावकारिता, औचित्यता, सक्षमता, सतर्कता, दिगोपनाको सिद्धान्तका आधारमा

क) व्यवस्थापन सुझावहरू उपयुक्त तथा औचित्यपूर्ण भए नभएको परीक्षण गर्ने ।

(ख) साइट क्वालिटी अनुसार वन सम्बर्द्धन प्रणाली र प्रविधि प्रयोग भए नभएको परीक्षण गर्ने ।

(ग) दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा पैदावारको सदुपयोग र बिक्री वितरणका प्रकृयाहरूमा भएका व्यवस्थाहरूको परीक्षण गर्ने ।

(घ) ईल्ड रेगुलेशन, पुनरुत्पादन, व्लक तथा कम्पार्टमेण्ट विभाजन र वन संरक्षण सम्बन्धी सिद्धान्तको प्रयोग वारेमा परीक्षण गर्ने ।

(ङ) व्यवस्थापन गरिएको वन क्षेत्रमा जैविक विविधता एवम् पारिस्थितिकीय सेवामा भएको न्यूनीकरण वा बढोत्तरीको विषयमा परीक्षण गर्ने ।

२. आधारहरू

(क) जिल्लाको पञ्चवर्षीय कार्ययोजना, समितिहरूको बैठक र माइन्सूट समूहको लेखापरीक्षण तथा प्रगति प्रतिवेदनहरू

(ख) जिल्लामा दिगो वन व्यवस्थापनका लागि वन क्षेत्रको छनौट, वनको क्षेत्रफल, वनमा भएका प्रजाति, भू बनावट, भिरालोपना, भू-क्षयको सम्बेदनशीलता, वनको उत्पादनशीलता, खोला, नदी, बाटो, बस्ती लगायतका सम्बेदनशील स्थानको वन व्यवस्थापन

(ग) वन स्रोत सर्वेक्षण, प्लट, तथ्याङ्क विश्लेषण, वन सम्बर्द्धन प्रणालीको छनौट

(घ) कम्पार्टमेण्ट, सब कम्पार्टमेण्ट, अग्नी रेखा तथा अन्य निर्माण तथा सुधारका कार्यहरू

(ङ) सामाजिक, आर्थिक तथ्याक सङ्कलन विधि, तथ्याङ्क विश्लेषण विधि र कार्ययोजनामा भएको व्यवस्था

(च) वन सम्बर्द्धन प्रणाली, माऊ रुख चयन, संख्या, गुणस्तर तथा वितरण र पुनरुत्पादन तरिकाहरू

(छ) ऐकल्याउने, पत्ल्याउने, सरसफाई, वनको सुरक्षा व्यवस्था र अपनाईएका तरिकाहरूको उपयुक्तता

(ज) वार्षिक वृद्धि, वार्षिक कटान सिफारिस, कटानचक्र निर्धारण, कटानको मात्रा, कटानको ढाँचा, उत्पादनको अनुमान आदि ।

(झ) पारदर्शिता, सहभागिता, निर्णय प्रकृया, प्रतिवेदन तयारी र पेश, वन पैदावारको वितरण तथा बिक्री

(ञ) अन्य आवश्यकीय र सरोकारवालाहरूले छलफलमा उठाएका विषयहरू ।

अनुसूची-२५

दफा ६० सँग सम्बन्धित

प्राविधिक परीक्षणको प्रतिवेदनको ढाँचा

१. सारांश
 २. परिचय, परीक्षण कार्यको सामान्य परिचय, कानूनी तथा प्रशासनिक प्रावधान
 ३. विधि, स्थान, तथ्याङ्क, संलग्न व्यक्तिहरू, वन कार्ययोजनाहरू प्रयोग भएको
 ४. चेकलिष्ट, फिल्ड विधि
 ५. अध्ययनमा देखिएका कुराहरूको व्याख्यात्मक टिप्पणी
 ६. मुख्य परीक्षण नतिजाहरू
 ७. निष्कर्ष तथा सुझावहरू
 ८. सिफारिसहरू
 ९. अनुसूची
 १०. फोटो तथा अन्य सहयोगी कागजातहरू
- प्रतिवेदनका कुराहरू यकीन, दोहोरो अर्थ नलाग्ने र तथ्यपूर्ण बनाउनु पर्नेछ ।

प्रदेश सचिव